

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Veronika Čermáková

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Německý jazyk se zaměřením na vzdělávání

Zdeněk Jirotka – Saturnin (interpretace a analýza)

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně za použití uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 14. 6. 2019

Děkuji vedoucímu bakalářské práce Mgr. Danieli Jakubíčkoví PhD. za odborné vedení, pomoc, cenné rady a upozornění.

Obsah

Úvod	4
1. Humor a literatura	6
2. Spisovatel Zdeněk Jirotka	8
2.1. Osobnost spisovatele Zdeňka Jirotky	8
2.2. Literární styl spisovatele Zdeňka Jirotky	10
3. Interpretace a analýza románu Saturnin	12
3.1. Obecná charakteristika románu Saturnin	12
3.2. Literární analýza románu Saturnin	17
3.2.1. Kompozice románu Saturnin	17
3.2.2. Fabule románu Saturnin	18
3.2.3. Motivy románu Saturnin	20
3.2.4. Charakteristika postav	22
3.2.5. Charakteristika prostředí a prostoru	27
3.3. Jazyková analýza románu Saturnin	28
3.3.1. Syntaktické prostředky	29
3.3.2. Morfologické prostředky	31
3.3.3. Lexikální prostředky	33
Závěr	37
Použitá literatura	39

Úvod

Kniha *Saturnin* je prvotinou spisovatele Zdeňka Jirotky, jejíž první vydání pochází z roku 1942. Jedná se o humoristický román, který je atraktivní a doposud „živý“ i pro dnešní čtenáře. Na otázku, díky čemu kniha nabyla tak rozměrné popularity, proč je zařazena do seznamu povinné četby žáků základních i středních škol, si může každý z čtenářů odpovědět jinak. Část čtenářů oceňuje již samotné téma, které je u nás poněkud netradiční – pán a jeho věrný sluha; další část zase našla zalíbení v jazykové podobě díla – autor zvolil zcela individuální jazykový a umělecký styl, díky čemuž se *Saturnin* stal tak populárním a známým literárním dílem. Rovněž i fakt, že byla kniha vydána v roce 1942, tedy ve velmi tíživém období Protektorátu, mohl způsobit, že se tehdejší čtenáři rádi uchýlovali k humoristické próze, která je alespoň na určitý čas oprostila od chmurných myšlenek na probíhající válku. V současnosti shledáváme v této knize osobitý styl humoru Zdeňka Jirotky, který zapřičiňuje, že dílo přežilo téměř osmdesát let literárního vývoje a zdaleka není utlačováno jinými humoristickými díly, či dokonce úplně zapomenuto. Ne každá kniha se také může pyšnit i filmovou verzí – konkrétně u *Saturnina* pochází filmová verze režiséra Jiřího Věřčáka z roku 1994 a v hlavních rolích se objevili legendární herci jako Ondřej Havelka (představující pána), Oldřich Vízner (jako Saturnin) nebo Jana Synková (v roli tety Kateřiny). Samotný román vyšel již v mnoha vydáních a byl přeložen do několika cizích jazyků. K této práci jsem využila desáté vydání z roku 2018. Předmětem zkoumání mé práce je literární a jazyková analýza románu *Saturnin* a rovněž jeho interpretace. Text je rozdělen celkem do třech hlavních kapitol – Humor v literatuře, Spisovatel Zdeněk Jirotka, Interpretace a analýza románu Saturnin. V kapitole Humor v literatuře se zaměřuji na humoristickou tvorbu obecně, seznamuji s pojmem humor a komika, rozebírám literární humor český i zahraniční. Další kapitola je věnována osobnosti Zdeňka Jirotky, jeho tvorbě a skutečností, které ho při tvorbě jeho děl inspirovaly a provázely. Třetí kapitola je potom zaměřena na literární analýzu, v níž si všímám kompozičních principů, motivů, fabule románu, charakterizuji jednotlivé postavy a rovněž i prostor a prostředí. Jazyková analýza obsažená v této kapitole potom zkoumá syntaktické prostředky, které byly v románu využity, dále rozebírá tvarosloví (morfologii) a v neposlední řadě i lexikální prostředky. V poslední zmíněné kapitole se zabývám i charakteristikou románu *Saturnin se vrací*, který je oficiálním pokračováním původní verze Zdeňka Jirotky. Mým cílem je krátce porovnat obě díla a pokusit se nastínit, v čem spatřuji relativní neúspěšnost knihy oproti původnímu dílu, což uvádím v závěru práce.

Hlavním cílem mé práce je tedy

předložení mé osobní interpretace legendárního literárního díla *Saturnin*, vystihnoutí a objasnění okolností, při kterých dílo vzniklo a současně s tím i vytvoření literární a jazykové analýzy a v neposlední řadě i stručné porovnání díla Zdeňka Jirotky (*Saturnin*) s dílem Miroslava Macka (*Saturnin se vrací*), které je obsaženo v hlavní kapitole Interpretace a analýza.

1 Humor a literatura

„Nejtrestuhodnější formou roztržitosti je, když se lidé zapomínají radovat ze života.“

Zdeněk Jirotka

Humor zaujímá v literatuře své pevné místo, a to jak v literatuře zahraniční, tak i v literatuře české. Humoristická próza provází lidstvo již po dlouhá léta a nese si svou tradici už od počátků světového písemnictví. Bylo prokázáno, že humor má mnoho pozitivních účinků pro lidský život, díky humoru se dostáváme do dobré nálady, zůstáváme zdraví a také psychicky odolnější vůči každodenním stresovým situacím. A právě i humoristická literatura může být jedním z nejlepších způsobů, jak do svého života dostat více dobré nálady, radosti a potěšení. Humoristická literatura je založena samozřejmě na humoru jako takovém – pojem humor je anglického původu, a právě z anglického jazyka potom i nadále pronikal do dalších evropských jazyků. Původně měl humor poněkud odlišný význam od toho dnešního, označoval totiž různé lidské temperamenty a nálady, konkrétně se překládal z latiny jako „šťáva“, „vláha“, či „mok“. Je však pravdou, že jistý přenesený význam si toto slovo ponechalo až doposud, když se například setkáváme s výroky typu „to má šťávu“ ve smyslu zábavnosti a rozmaru. (Borecký, 2000, s. 35-41). Teoretik komiky Vladimír Borecký však uvádí i pojem komika, který je synonymem pro směšnost a toto slovo původně pochází z řeckého slova „komikos“. Jak již z řeckého názvu cítíme, je toto slovo úzce spjaté i s termínem komedie. Komika je pro Boreckého přitom jakýmsi nadřazeným pojmem – v komice jazykové nás baví různé druhy žánrů, jako jsou parodie, satiry, nonsensy apod., v komice výtvarné například karikatury. Autor jednoduše vnímá komiku jako trvalou součást vývoje lidského umění vůbec. Existuje rovněž i tenká hranice mezi komikou a tragikou, kdy se komičnost může velmi rychle změnit právě v tragičnost a spatřujeme zde jakýsi protiklad, na kterém je v širším ohledu založena např. i groteska. (Borecký, 2000, s. 25). Borecký rovněž uvádí tři teorie komiky, a sice teorii superiority, inkongruence a relaxace. Teorie superiority je založena na získávání převahy nad ostatními, po kterém následuje zesměšnění. Tento druh komiky je tedy vnímán jako poměrně nepřátelský. Teorie inkongruence je potom založena na kontrastu a také překvapení. Poslední teorie, teorie relaxace, vychází z přesvědčení, že „komika je projevem svobody, plnosti lidského života, přebytečné energie, která hledá cestu k uvolnění.“ (Borecký, 2000 s. 45-46). Podle charakteristiky výše uvedených teorií uplatnil Zdeněk Jirotka v románu *Saturnin* hned všechny z nich. Jejich

konkrétními podobami se budeme nadále zabývat v kapitole Interpretace a analýza. Ovšem již samotná komická myšlenka nebo téma může tvořit (a většinou také tvoří) základ komických jazykových projevů, které jsou pro humoristický román a humoristickou literaturu celkově typické. Jazykovou komiku definuje spisovatel Bohuslav Brouk „*jakožto komiku jazykových projevů, která vyvěrá ze zvláštní povahy výrazových prostředků*.“ (Brouk, 1941, s. 9).

Humoristický román

jakožto literární žánr spadající pod humoristickou literaturu má své kořeny už v antickém období (jsou známy všelijaké komedie či frašky vznikající právě v této době) a jeho vývoj pokračoval samozřejmě i nadále. Dnes má humoristický román již své pevné a neodmyslitelné místo v literatuře. Dagmar Mocná definuje humoristický román jako útvar, který „*zábavným způsobem líčí komické stránky života*.“ (Mocná, Peterka, 2004, s. 265). Tato definice je poměrně jednoznačná a výstižná. Na život jako takový můžeme nahlížet mnoha způsoby, jedním z nich je i pohled komický, díky kterému dosáhneme pobavení a jistého nadhledu. I v českém prostředí se humoristický román postupně stále více prosazoval. Rozvoj humoru v české literatuře spatřujeme nejmarkantněji během devatenáctého století. Humor se postupně přesouval z lidových vrstev právě i do literatury. V rámci tohoto přesouvání jsou zmiňovány především různá pořekadla, říkadla a písně, které sloužily lidem jako zaručený zdroj zábavy a které pro ně představovaly určité rozptýlení nad každodenní prací a shonem.

V průběhu dvacátého století nebyl vývoj humoristické literatury tak markantní, jako tomu bylo ve století minulém, po osvobození v květnu 1945 však dochází k „*posilování parodických a satirických poloh humoristické literatury*.“ (Janoušek, 2007, s. 316). Vzestup parodie a satiry na straně jedné však znamenal „*oslabování té části humoristické prózy, jež byla založena na situační a jazykové komice, na omylech v milostných, rodinných a sousedských vztazích, na duševní i tělesné nesouměrnosti aktérů příběhů a konfrontaci lidských povahových typů*“ (Janoušek, 2007, s. 316). na straně druhé. „*Čistě kratochvilné humoristické romány se objevovaly jen zřídka*.“ (Janoušek, 2007, s. 316).

Avšak humor jako takový má v české kultuře význam i v současné době, což je vidno i díky čtenářským anketám, které se čas od času vyhlašují. Právě díky jedné takové anketě, kterou uspořádala v roce 2009 Česká televize a která nesla název *Kniha mého srdce*, se dozvídáme, že podle 322 881 hlasujících čtenářů je knihou jejich srdce právě humoristický román, a to konkrétně Jirotkův *Saturnin*. (<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>).

2 Spisovatel Zdeněk Jirotka

2. 1 Osobnost spisovatele Zdeňka Jirotky

Zdeněk Jirotka je populárním českým autorem, kterého proslavil především jeho humoristicky laděný román *Saturnin*. Dílo vzniklo v období druhé světové války, konkrétně v roce 1942. Ostatní jeho díla stojí jaksi „v pozadí“ a Zdeněk Jirotka tak „žije ve čtenářském povědomí jako autor jedné knihy, *Saturnina*“ (Chaloupka, 2001, s. 193) a zároveň „celá Jirotkova literární činnost, zaměřená na zábavné, humoristické čtení, stojí ve stínu jeho úspěšné prvotiny *Saturnin*.“ (Forst, 1993, s. 562). Podle Chaloupky je to však „knížka, která vydá za celou knihovnu.“ (Chaloupka, 2001, s. 193).

Autor románu, Zdeněk Jirotka, se narodil 7. ledna 1911 v Ostravě. Zde nastoupil v roce 1925 na reálné gymnázium, ze kterého byl však z kázeňských důvodů o čtyři roky později vyloučen. Poté se rozhodl učit zedníkem. Jak sám Jirotka uvádí: „*Po absolvování školy obecně zdokonaloval jsem se ve vědách exaktních na reálce v Moravské Ostravě. S politováním musím konstatovat, že se tato škola sama připravila o možnost, že na ní bude jednou pamětní deska s mým jménem. Z její páté třídy, nebo jak se tehdy říkalo kvinty, jsem byl vyloučen pro atentát na pana katechetu.*“ (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotka-zdenek--530618). Městu Ostrava však nebyl Jirotka příliš zavázán, a ještě v dětství (konkrétně ve svých čtrnácti letech) se přestěhoval za svým otcem do Hradce Králové. Zde absolvoval Vyšší průmyslovou školu stavitelskou a v roce 1933 úspěšně odmaturoval: „*Po absolvování učebních let v cechu svatého Rocha vstoupil jsem na Vyšší průmyslovou školu v Hradci Králové. Maturoval jsem v roce 1933 a tehdy už se začalo uplatňovat jedno z pravidel, jimiž se řídil můj život. Jakmile jsem se totiž něco pořádně naučil, šel jsem dělat něco jiného.*“ (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotka-zdenek--530618). V tomtéž roce nastoupil Jirotka také do vojenské služby a Československé armádě sloužil šest let. Jako důstojník pěchoty a později jako stavební dozor u vojenských staveb sloužil v Košicích, Bánské Bystrici, Olomouci, Vyškově a Brně (<http://ld.johannesville.net/jirotka/zivotopis?bio=1&fig=1>). Během jeho služby se na Moravě

seznámil i se svou budoucí ženou, učitelkou Helenou Slezákovou. Svatba proběhla roku 1939 a do jisté míry v ní figuroval i Jirotkův dobrý přítel, spisovatel Jan Drda, díky němuž se Jirotko začal věnovat literatuře: „*Literární tvorbě se Z. Jirotko začal věnovat ve třiceti letech díky stykům s Janem Drdou, který poslouchal Jirotkovy historky ze života a vybídl ho, aby napsal povídku do Lidových novin.*“ (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotko-zdenek--530618). Po rozpuštění armády v témže roce nastupuje Jirotko do úřednické profese na Ministerstvo veřejných prací (1940-1942). Po roce 1942 se Jirotko stává spisovatelem z povolání, mimo jiné díky úspěchu jeho knižní prvotiny. Již od roku 1940 Jirotko úzce spolupracoval s *Lidovými novinami*, které měly v té době velice vysokou uměleckou úroveň. Sám Jirotko zde v letech 1945-1951 započal svou redaktorskou činnost – první jeho otištěná povídka nesla název *Sedm stupňů pod nulou* (1940) a byla přijata čtenáři poměrně úspěšně, což Jirotku povzbudilo k dalším literárním aktivitám (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotko-zdenek--530618).

Následovala povídka *Můj sluha Saturnin* (otištěná 24. 8. 1940 – *Lidové noviny*), ve které se čtenáři mohli poprvé setkat s důmyslným sluhou Saturninem. Jirotko však publikoval i v dalších časopisech včetně rozhlasu, jednalo se například o časopis *Dikobraz* (do roku 1953), *Československý rozhlas* – zde vedl redakci satiry a humoru z důvodu „obecného zájmu“ (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotko-zdenek--530618); v roce 1962 se pak opět vrací do *Dikobrazu*, kde až do odchodu do penze zastával profesi zástupce šéfredaktora. Zmíněné časopisy Jirotko rovněž redigoval.

Zdeněk Jirotko napsal také řadu her (hlavně pro již výše zmiňovaný *Československý rozhlas*) – například *Agentura pro všechno* (1940), *Zmizení Karla Poplety* (1941), *Hvězdy nad starým Vavrouchem* (1944). Československá televize uvedla jeho hry *Případ pro tři* (1962) a *Věštec* (1963). Zfilmovány byly i jeho romány *Muž se psem* (1961) a rovněž *Saturnin* (1994). (https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotko-zdenek--530618).

Osobnost Zdeňka Jirotky vešla do čtenářského povědomí zásluhou jeho výborného vypravěčství, jeho smyslu pro humor a jeho nápadů. Ne každý spisovatel se může pyšnit schopností vymýšlet vlastní humorné historky, které dokáží pobavit rozsáhlou škálu čtenářů. Popřípadě má-li spisovatel tuto schopnost, ne každý ji potom dokáže zaznamenat s působností i na papír. Zdeněk Jirotko dokázal obojí. Jako humorista byl ve své době velice oceňován. Jistě právem. Jak už bylo řečeno, bavil se vymýšlením vlastních příběhů, které byly prochnuty humorem a své anekdoty a historky nadále zveřejňoval. Měl celou řadu nápadů a literárních plánů, dokázal i všední skutečnosti a každodenní životní události zpracovat ve

vtipná podání, pěstoval právě historky „ze života“ a různé malé formy rozhlasové (hry a hříčky, fejetony)

(<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1247&hl=Jirotka+>).

Úspěch však Zdeňku Jirotkovi do jisté míry přinesl i kromě známého *Saturnina* i rozhlasový cyklus s názvem *Sedmilháři*, který vznikl v šedesátých letech a jehož spoluautorem a jedním z protagonistů byl právě Zdeněk Jirotka. Tento cyklus vznikl z vyprávění historek, kterými se mezi sebou bavili redaktoři včetně Jirotky ve volných chvílích. Kromě Zdeňka Jirotky se na něm podíleli například Vladimír Kalina, František Vlček či Jaroslav Otčenášek. Pořad byl později uveden i v televizním vysílání a část historek, které v tomto projektu zazněly, vyšla v roce 2006 i knižně s názvem *Velká kniha Sedmilhářů*. Na tento cyklus navazovaly i *Sedmilhářské půlhodinky*, opět těžící z vypravěčského umění řady známých spisovatelů a scénaristů.

(https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotka-zdenek--530618).

V srpnu roku 1968 Jirotka nesouhlasil s vpádem vojsk Varšavské smlouvy a tím se následně nedobrovolně přiřadil k zakázaným autorům a bylo mu odepřeno publikovat. Tento zákaz trval téměř dvacet let a zapříčinil mimo jiné i autorův celkový útlum a ztrátu motivace pro další tvorbu. (https://is.muni.cz/th/xuriq/Jazyk_a_styl_a_jazykova_komika_v_romanu_Saturnin_Zdenka_Jirotky.pdf). Zákaz publikování se dotkl i samotného *Saturnina*, jehož opětovné vydávání mohlo začít až na konci osmdesátých let. Literární tvorba Zdeňky Jirotky se uzavřela přibližně v této době. Po roce 1989 se v knihkupectvích objevují pouze reedice jeho starších prací. Zdeněk Jirotka umírá 14. dubna 2003 v Praze v úctyhodném věku 92 let. Na tohoto autora se však dá vzpomínat jako na skutečného gentlemana, který měl typický anglický humor a noblesu, miloval anglickou literaturu a anglické anekdoty a svůj smysl pro humor projevoval nejen ve své literární činnosti, ale i v rozhovorech, které poskytoval. Na otázky redaktorů rád odpovídal s nadhledem a s radostí ze života, což je skutečnost bezesporu působivá a krásná.

2. 2 Literární styl spisovatele Zdeňka Jirotky

Každý spisovatel má svůj vlastní literární styl, který během své tvorby uplatňuje a využívá a který je zcela osobitý a jedinečný a zároveň ho odlišuje od spisovatelů dalších. Kromě žánrů, ve kterých se jednotliví spisovatelé orientují, lze nalézt i nepřeberné množství jazykových jevů, které napomáhají tomu, aby byli spisovatelé ve svém umění jedineční. Zdeněk Jirotka disponoval naprosto svébytným a originálním stylem, který je charakteristický

pro všechna jeho humoristicky laděná díla. Využíval v nich jazykovou komiku, která je u čtenářů velice oblíbená a vyhledávaná.

Co však dělá Jirotkova díla taktéž nadmíru originálními, je především suchý anglický humor, který je v nich obsažený a který je inspirovaný do jisté míry anglickým spisovatelem P. G. Wodehousem. Konstatování a promluvy vypravěče bývají často lakonické a strohé, přesto však na čtenáře působí půvabně a atraktivně, vtipně a výstižně. Bláznivosti a ztřeštěnosti situací a také konverzační humor rovněž nelze opomenout. Pro Zdeňka Jirotku je pak typická (a to i v případě *Saturnina*) především nepřímá řeč, přičemž prostřednictvím vypravěče bývá často reprodukován obsah sdělení ostatních postav a dochází tak k jistému vytvoření nadhledu, který jako jeden z hlavních činitelů tvoří komický účinek celé knihy.

Zdeněk Jirotko si mistrně pohrává s českým jazykem, používá slovní hříčky a drobná humorná spojení, věty ozvláštňuje zajímavými pointami. V některých případech plyne humor přímo z popisovaných scén, vždy je přitom však zachován jeho suchý styl vyprávění.

V některých svých dílech uplatnil Jirotko vyprávění v ich-formě, v některých zase v er-formě. Jedná se o způsob, jakým předkládal svůj příběh čtenářům. Někdy pro něj bylo jednoduše snazší využít ich-formu, neboť zvyšovala komický účinek – *Saturnin*; jindy zase er-formu, která může působit objektivněji: *Muž se psem*. Jak uvádí Franz Stanzel ve své knize *Teorie vyprávění: „Zprostředkovanost, tj. ztvárněná zprostředkovanost, je nejdůležitějším východiskem pro autora narativního díla při formování látky.“* (Stanzel, 1988, s. 14.). Je tedy zřejmé, že si byl Jirotko tohoto faktu vědom a přizpůsobil mu tak svá díla. Přestože román *Saturnin* je například napsán v ich-formě, nepůsobí vyprávění zaujatě a subjektivně, jak bychom mohli usuzovat z pohledu vyprávění personálního vypravěče, ale naopak se čtenáři během čtení zdá, že jsou uvedené informace předkládány naprosto objektivně a nezkresleně. Jirotko se v tomto případě snažil využívat doslovné reprodukce z promluv jednotlivých postav, čímž vytvořil pro čtenáře toto zdání a příběh tak působí naprosto přirozeně.

Zdeněk Jirotko se ve všech svých dílech snaží nepřetržitě udržovat přímý kontakt se čtenářem, nabádá ho k přemýšlení a aktivního prožívání příběhu. Například v závěru knihy *Muž se psem* je toho jasný důkaz, kdy Jirotko nepochybuje o bystrosti svého čtenáře: „*Jakékoli další vysvětlování by bylo podceňováním bystrosti čtenáře, který jistě hravě rozluštil, že Valet a Teston byli jednou a toutéž osobou a že ta velká doga v poslední kapitole byl přestrojený foxteriér Watson.*“ (Jirotko, 1999, s. 203).

Zdeněk Jirotko používá veskrze mateřský jazyk ve spisovné formě, ovšem místy se setkáme i s hovorovými nebo nářečními prvky jazyka. Pro *Saturnina* je však typický jazyk ryze spisovný, mnohdy s tvary až knižními.

Vypravěčova řeč tak působí velice vznešeně a kultivovaně, dalo by se říci až formálně, což jistě i vzhledem k využití ich-formy vyprávění působí neutrálně a objektivně, jak už bylo zmíněno výše. V románu *Muž se psem* bychom mohli nalézt i prvky hovorové, popřípadě prvky obecné češtiny.

3 Interpretace a analýza románu *Saturnin*

3. 1 Obecná charakteristika románu *Saturnin*

Saturnin je název humoristického románu, který je atraktivní pro čtenáře dodnes, navzdory tomu, že byl vydán již v roce 1942. V románu nalézáme Jirotkův dokonale vytříbený jazyk, se kterým bravurně pracuje i originální téma pojednávající o životě pána a jeho sluhy. Ze životopisu Zdeňka Jirotky je zřejmé, že měl blízko k žurnalistice a román *Saturnin* (ale také i román *Muž se psem*) by se dal považovat za propojení žurnalistické beletrie (inspirace z novinářského povolání) s anglosaskou humoristickou prózou (inspirace autorem P. G. Wodehousem). Z práce spojené se psaním tak zvaných „malých forem,“ kterými se Jirotka zpočátku převážně zabýval, došlo k vytvoření jeho předních českým humoristických románů. *Saturnin* nápadně připomíná fejetonový román s volnější kompozicí, téma románu je zcivilněné a zdůvěrněné až na hranici idealizace.

Jak je uvedeno výše, inspirací k napsání románu *Saturnin* byl pro Jirotku britský humorista P. G. Wodehouse, jehož jméno je pro znalce a milovníky humoristické literatury jistě velmi známé. Někteří lidé se dnes velmi rádi vracejí ve chvílkách trávení svého volného času k oblíbeným knižním hrdinům spisovatele Wodehouse – ať už to jsou postavy lordů a jejich věrných sluhů, zamilovaných mladíků nebo zestárlých bouřliváků. Čtenáři prožívali s hrdiny Wodehousových knih často poněkud ztřeštěné a neočekávané události, v jejichž vymýšlení byl Wodehouse nesporným mistrem. I u nás dosáhl Wodehouse značné obliby a jeho styl psaní výrazně ovlivnil některé české humoristické spisovatele, důkazem je právě i Zdeněk Jirotka. (Zpracováno podle Wodehouse, 1977, obálka). O Wodehouseovi psal i Radko Pytlík jako o „*géniovi komiky, uznávaném mistru humorné frašky, jako o literárním fenoménu, jenž si bezprostředností a osobitostí pohledu získal obrovskou*

popularitu.“ (Wodehouse, 1977, s. 7). Tento anglický spisovatel se jednoduše zapsal do literární historie a nesporně získal na obrovské popularitě jak ve své rodné Anglii, tak také v dalších zemích, včetně Česka, a i zásluhou toho se proto řadí mezi jednoho z nejoblíbenějších anglických humoristů vůbec. S Wodehousem se čtenář částečně seznámí i při čtení *Saturnina*: „*Saturnin je takřka všeobecně známá, oblíbená humoristická četba s vynalézavou námětovou stavbou, skvělým smyslem pro situační gag a s působivým vypravěčstvím, které nám místy připomene vtipnost i u nás známého anglického prozaika Pelhama G. Wodehousea (1881-1975; např. Malý pán na ženění).*“ (Chaloupka, 2001, s. 193). Jak Wodehouse, tak Jirotko se ve svých textech zaměřovali na téma sluhy a komorníka. Tito sluhové mimoděk ovládají své pány, jsou velmi bystří a vynalézaví, disponují vybranými způsoby a klidností, rozvážností, což mj. potvrzuje i český literární historik Radko Pytlík, který o služebnících či komornících říká následující: „*Klidným, blazeovaným vystupováním reagují na ztřeštěné nápady a kousky „Jeho lordstva,“ přičemž prokazují i nejlepší vlastnosti anglického humoru*“ (Pytlík, 1997, s. 46.). Je tedy nasnadě, že také téma zabývající se sluhou – pánem, patří odjakživa k hlavním tématům humoristické literatury. K napsání *Saturnina* potom povzbudila Jirotku kromě inspirace prostřednictvím P. G. Wodehouse rovněž i informace o jeho první úspěšně přijaté novinové povídce, která zapříčinila, že se Jirotko nadále věnoval psaní a vznikla tak kniha, která „*čtenářsky přežila více než půl století a jak se zdá, přežije i půl století dalšího.*“ (Chaloupka, 2001, s. 193).

Hlavními složkami románu *Saturnin* je komika a humor. Jedná se o dvě hlavní složky humoristické literatury, které by měly ve čtenářích vyvolat smích nebo minimálně úsměv. Se záměrem pobavení sahají čtenáři právě po humoristické literatuře, protože „*smích je vlastnost pouze lidská a pravou oblastí komiky je člověk a lidská společnost...*“ (Pytlík, 1982, s. 85).

Komika se nejčastěji rozlišuje na situační, charakterovou a jazykovou. Velice často se všechny typy v rámci jednoho literárního díla prolínají, podílejí se však na celkovém dojmu z díla různou měrou. Z románu *Saturnin* můžeme vypočítat všechny výše uvedené typy, autor si brilantně hraje s jazykem i charakterem postav, přičemž o situační komično rovněž není nouze. Postavy v románu *Saturnin* mají dokonale propracované charaktery, z každé jednotlivé postavy je čtenář schopný rozpoznat, jaké postavy jsou a jaký mají humor. Právě literární postavy jsou často prostředkem komična a rovněž i „*jejich vlastnosti nebo situace, také ideje a slovní hříčky, které těží z tzv. dvojsmyslu, tj. komického významu, vznikajícího na pozadí konfrontace dvou významově neshodných pojmů, které se v náhodné souvislosti staly objektem konfrontace.*“ (Vlašín, 1984, s. 178). Zejména postava tety Kateřiny ráda užívá všelijaká přísloví, která však mnohdy znamenají zcela něco jiného, než se teta Kateřina

domnívá. Postava tety Kateřina a rovněž i jejího syna Milouše má ovšem celkově působit komicky, komické se čtenářům jeví hlavně chování obou uvedených, které je afektované a mnohdy až podlézavé, zároveň jsou však tyto postavy terčem vtipů ostatních, s komikou se tedy setkáváme u všech postav knihy. Je nasnadě, že specifickým druhem humoru potom disponuje hlavní postava Saturnina, který například vymýšlí nejrůznější přezdívky, historky a uskutečňuje své tajné plány, kterými posléze překvapuje své okolí. Vtipem ovšem nešetří ani postava dědečka a doktora Vlacha, kteří se zároveň zcela ztotožňují s humorem Saturnina, vzniká tedy jakési seskupení třech postav, které aktivně vytváří humor.

Zdeněk Jirotka v románu *Saturnin* nevytvořil plynulý děj, který by se razantně vyvíjel a rychle plynul. Naopak vytvořil děj, který plyne poměrně klidně a nenásilně a zároveň je prokládán vyprávěními či dopisy, které děj ještě dále mírně zpomalují, přesto však přispívají k humornému vyznění příběhu a stávají se zcela aktivní součástí příběhu. Kompozice románu *Saturnin* by se dala označit jako volná, neboť vložené pasáže dodávají na dojmu čtenáře, že je příběh jaksi „rozvolněný.“ Opět bychom v tom mohli spatřovat paralelu s Jirotkovými dřívějšími novinářskými zkušenostmi, kdy často psával například fejetony. Blízká mu byla však i parodie. Hlavním principem románu je potom situační a samozřejmě jazyková komika a v neposlední řadě i narážky a parodie na romány pro ženy, přísloví a kovbojky (setkáváme se s vyprávěním tety Kateřiny o květince Martě, teta Kateřina jinak nepřetržitě užívá všelijakých přísloví a pořekadel). V díle *Muž se psem* jsou to potom parodie na detektivky, novinové seriály a příručky, díky kterým lidé zaručeně dosáhnou úspěchu.

Celého *Saturnina* bychom také mohli považovat za parodii dobrodružného románu (obyvatelé jsou najednou odříznuti od civilizace a musí se vydat na nebezpečný pochod, aby se „zachránili“). Zcela jasná a záměrná je však parodie na romány pro ženy, s níž se kromě tety Kateřiny setkáváme i v postavě doktora Vlacha, který je známý svými monology a průpovídkami na nejrůznější témata. V postavě doktora Vlacha se vlastně ukrývají veškerá skrytá poselství, kterými chtěl autor naznačit, jaký názor k jednotlivým problémům zaujímá. Z úst této postavy se dozvídáme o úpadku řemesel, rozvažování nad reklamou a s ní spojeným klamáním zákazníka a o tom všem přitom pronáší doktor Vlach dlouhou filipiku a čtenáři je tak jasné, kam tím autor nejspíše mířil: „Skutečnost, že dnešní řemeslníci se většinou za své řemeslo stydí, je zastíněna tím, jak se stydí dnešní výrobky za své původce. Předměty jsou tu jen proto, aby za ně byla zaplácena příslušná cena, ale zatvrzele odmítají sloužit svému účelu. A neříkejte mi, povídal doktor Vlach, že vidím příliš černě.“ (Jirotka, 2018, s. 25). Další filipikou doktora Vlacha je pak filipika zaměřená proti příslovím, která jsou celkově hlavním terčem výsměchu v celém

románu, neboť jsou výrazným charakteristickým rysem tety Kateřiny, která jich ráda a často používá. Vypravěč zaujímá k příslovím vysoce nelibý postoj a také doktor Vlach je považuje za prostředek pro zjednodušení života, kdy si i člověk s podprůměrnou inteligencí může díky příslovím připadat jako člověk vysoce pohotový a bystrý: „*Ale ani jinak není potřebí, abyste byli vtipní, moudří a rozšafní, protože i to za vás obstarali jiní. Po celé věky chystali pro vás nepřebornou zásobu přísloví, pořekadel, úsloví a konverzačních obrátů, takže stačí jen sáhnout, vytáhnout to právě a již můžete vtipně glosovat jakoukoliv situaci.*“ (Jirotko, 2018 s. 94). Dochází tak k nepřímé kritice lidových mouder, která se v tehdejší společnosti hojně vyskytovala. Jak už bylo zmíněno výše, výraznou parodii spatřujeme i v souvislosti s romány pro ženy. Pro doktora Vlacha je podnětem k otevření tohoto tématu řeč tety Kateřiny, která jednoho dne prohlašuje, že by klidně mohla být slavnou spisovatelkou a jako důkaz přednáší svůj vymyšlený román s názvem O květině Martě. Už ze samotného názvu románu je patrné, že se jedná o literární brak. Teta Kateřina je však přesvědčena, že je její román vysoce kvalitním dílem. Když jej vypravuje, začíná takto: „*Říkali jí květinka Marta. Stávala za pultem mezi kyticemi růží, karafiátů a šeráků a balila květy do hedvábného papíru. S nesmělým úsměvem je pak podávala elegantním mužům, kteří je odnášeli jiným ženám. Měla oči jako fialky, pleť jako lilie, ústa jako rudý mák a zoubky jako sněženky. Měla hlubokou duši a vážnou známost.*“ (Jirotko, 2018 s. 118). S tématem podprůměrné literatury se setkáváme i v závěru románu, kdy si Saturnin společně s dědečkem rozhodne otevřít Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru. Saturnin píše svému pánu dopis, ve kterém mu píše, že už byl vznik takovéto kanceláře naprosto nezbytný: „*Váš dědeček a já doufáme, že uvedené ukázky Vás přesvědčily, že už byl nejvyšší čas, aby „Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru“ vznikla. Práce, která nás čeká, je gigantická, ale my k ní přistupujeme s nadšením. Nic neujde našim bdělým zrakům a všechny hříchy budou potrestány.*“ (Jirotko, 2018, s. 198). Je tedy zřejmé, že závěr je rovněž parodický. Parodické části jsou v románu přitom zakomponovány velice originálně.

Kromě parodických pasáží se můžeme v románu setkat i s různými vyprávěními, která doplňují hlavní děj. Vyprávění jsou čtenáři často předkládána od chvíle, kdy v dědečkově domě dojde proud a hrdinové si každý večer chtějí vyprávět příběhy. Každá z postav má tak v důsledku toho prostor zaujmout ostatní nějakým svým originálním vyprávěním, přičemž často vybírají takový příběh, který odráží i jejich povahy. Například již zmíněný příběh tety Kateřiny o květině Martě nebo dědečkově vyprávění z vojny, kdy s melancholickým vzpomínáním povídá o krásné hraběnce, která se do něho zamilovala: „*Hraběnky čekaly v bílých, piniemi obklopených zámcích na to, aby se*

mohly do dědečka na smrt zamilovat, a osud nestačil vymýšlet události a neuvěřitelné náhody, v nichž dědeček hrál oslňující úlohu.“ (Jirotko, 2018 s. 110).

S dopisy se v románu setkáváme také poměrně často, například ve chvíli, kdy se všichni po náročné túře úspěšně dostanou ke srubu doktora Vlacha, ve kterém nalézají dopis jeho přítele. Nebo například již zmiňovaný dopis od Saturnina, ve kterém informuje svého pána o Kanceláři pro uvádění románových příběhů na pravou míru: *„Vážený pane! Váš dědeček a já doufáme, že uvedené ukázky Vás přesvědčily, že už byl nejvyšší čas, aby „Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru“ vznikla. Práce, která nás čeká, je gigantická, ale my k ní přistupujeme s nadšením. Nic neujde našim bdělým zrakům a všechny hříchy budou potrestány.“ (Jirotko, 2018, s. 198).*

V textu se rovněž objevují krátká zamyšlení, úvahy či glosy, například úvaha doktora Vlacha nad duševním zdravím: *„Potom nám vyprávěl zajímavé zkušenosti svých kolegů psychiatrů a tvrdil, že duševnímu zdraví je obecně věnována mnohem menší pozornost než zdraví tělesnému. Přitom mezi námi pobíhají lidé, kteří jsou duševně nemocní a kteří by se urazili, kdyby jim někdo řekl, že se mají léčit.“ (Jirotko, 2018, s. 144).* Nebo například novinový ústřížek, což by opět odpovídalo Jirotkově novinářské zkušenosti.

Celý román je rovněž založen na všech třech teoriích komiky – teorii superiority, inkongruence a relaxace. Jako představitele teorie superiority můžeme vnímat samotného Saturnina, který získává postupně převahu nad ostatními postavami. Zesměšňování se pak týká pouze tety Kateřiny a Milouše. Teorie inkongruence je pak zcela znatelná v průběhu celého vyprávění – kontrastů a překvapivých situací je v něm obsažených nespočet. Co se týče poslední teorie, tedy teorie relaxace, opět samotná postava Saturnina hýří obrovskou energií a touží po plnosti života za každou cenu – což jsou hlavní znaky spadající právě pod tuto teorii.

Celkový úspěch románu *Saturnin* byl veliký, Jirotko však nikdy nepomýšlel na to, že by napsal jeho pokračování. Jeho dcera Hana uvedla v rozhovoru pro jeden internetový magazín, že *„až v roce 1968, kdy nás napadli Rusové, prohlásil, že by mohl napsat pokračování s názvem Saturnin v ruském zajetí. Samozřejmě, že by to nikdy neudělal.“* (<http://www.zvedavec.org/kultura2012/04/4896-zdenek-jirotko.htm>). Dcera Zdeňka Jirotky rovněž uvádí okolnosti, při kterých její otec slavné dílo psal – například skutečnost, že téměř celé dílo bylo sepsáno v koupelně, přičemž pak Jirotkovi někdo říkal, že nejspíš proto je v Saturninovi tolik vody. Dále i fakt, že mnoho románových postav je podobných někomu z tatínkova okolí: *„Teta Kateřina má mnoho vlastností, které měla tatínkova matka Žofie. Když to táta dopsal, strašně se bál, že si to jeho maminka přečte a v Kateřině se pozná. Románem byla ale nadšená a ani ve snu ji nenapadlo,*

že by to mohla být právě ona.“ (<http://www.zvedavec.org/kultura2012/04/4896-zdenek-jirotko.htm>). Dalo by se polemizovat, zda k postavám románu *Saturnin* přinesla Zdeňku Jirotkovi více inspirace tvorba P. G. Wodehouse, nebo jeho vlastní rodina, protože, jak říká Chaloupka, „*inspirace je okamžik, kdy umělci cosi „vnukne“ myšlenku, pocit, náladu, tvůrčí nadšení, prostě to, co vede k vytvoření díla. Inspirací je, čemu se lidově a často výsměšně říká „posedla ho Múza.“*“ (Chaloupka, 2001, s. 178).

Oficiálního pokračování se však čtenáři přeci jen dočkali. Nebylo to však od jeho původního spisovatele, který psát pokračování ihned razantně odmítl, vážný záměr navázat na Jirotkovo dílo měl však spisovatel Miroslav Macek, který tento svůj záměr nakonec i zrealizoval. Nově vzniklé dílo nese název *Saturnin se vrací* a představuje oficiální pokračování původního románu. První vydání navazujícího románu pochází z roku 2017. Pro Macka byl projekt založený na vytvoření pokračování veleúspěšného českého románu jistě velkou výzvou a nelze mu odepřít množství odvahy, se kterou musel tento svůj plán bezpochyby zrealizovat. Je možné, že se nechal inspirovat v zahraničí, poněvadž „*v zahraničí to není nic výjimečného, pokračování se dočkala většina populární bestsellerů, zejména takových, v nichž se objevuje výrazné postavy (Sherlock Holmes, Dracula, Hercule Poirot, James Bond, Peter Pan).*“ (<http://www.iliteratura.cz/Clanek/39187/macek-miroslav-saturnin-se-vraci>). K vydání knihy přispěl i fakt, že dědicové pana Zdeňka Jirotky, a sice Hana Sýkorová a Zdeněk Jirotko mladší, svolili k vytvoření pokračování a čtenáři se tak mohli dočkat dalšího dobrodružství s originálním sluhou Saturninem. Úkol napsat takové dílo ovšem nebyl zdaleka jednoduchý a jak píše Petr Tychtl: „*od začátku bylo jasné, že musí vzniknout autentické, svébytné dílo, které obstojí ve srovnání s původní geniální knihou.*“ (Macek, 2017, s. 6). Nakonec se však tohoto úkolu zhostil právě Miroslav Macek. Jak sám autor uvádí, „*pustit se ovšem do pokračování takového kultovního díla vyžaduje odvahu hraničící s drzostí, na druhé straně však nezbytnou pokoru, obzvláště k původní knize a jejím postavám. Stejně tak k jazyku a reáliím tehdejší doby a nezaměnitelné, originální kombinaci anglického a českého humoru.*“ (Macek, 2017, s. 229). Avšak nakladatelství zaujal Macek téměř ihned a na základě svých nápadů a pohledů nakonec dostal příležitost vytvořit ono pokračování, jak opět komentuje programový ředitel Tychtl: „*Jeho styl a pokora, se kterou k celému projektu přistoupil, byla patrná už od prvních ukázek. Jeho zaujetí a nápaditost nás i nositele práv, kteří dělali celému projektu supervizi, nadchly.*“ (Macek, 2017, s. 6). Mackovou inspirací bylo původní dílo Zdeňka Jirotky a vedle toho také, jak sám uvádí, předválečné vzpomínky a historky jeho otce a jeho přátel a dále také „*vzpomínky uhlazené a zkrášlené tokem času, jež jsem tak vášnivě hltal v mládí, a samozřejmě také anglická humoristická*

literatura a její schopnost udělat ze sebenepatrnější banality gejzír humoru a dobré nálady.“ (Macek, 2017, s. 229).

3. 2 Literární analýza románu Saturnin

3. 2. 1 Kompozice románu Saturnin

V oblasti literární teorie můžeme nalézt různé kompoziční principy, přičemž pro většinu autorů umělecké literatury je charakteristické, že využívají kombinace těchto principů. Kompozice uměleckých děl je „*záměrné uspořádání jednotlivých jazykových i tematických složek literárního díla v celek, v jehož struktuře mají všechny prvky své pevné, významově exponované postavení.*“ (Vlašín, 1984, s. 179). Kompoziční princip slouží k tomu, aby čtenář pochopil celkový charakter a smysl díla. V souvislosti s tím hovoříme o kompozici chronologické, retrospektivní, rámcové, popřípadě paralelní, lze se však setkat i s termíny kompozice prstencovité, řetězové či stupňovité. Z kompozičních principů bývá typická gradace, dále například kontrast, opakování či pointa.

Humoristická literatura by měla na čtenáře působit „hravě,“ autorům se tedy nabízí využití principu hry. A takováto hra může být spjata například s hlavními postavami díla, což je patrné i u románu *Saturnin*, kdy si hlavní postava, sluha Saturnin, hraje téměř nepřetržitě přičemž právě tato skutečnost vytváří celkovou humornost díla. Postava Saturnina je sama o sobě velmi hravá a aktivní, což je pro čtenáře všeobecně výhodou.

Kompozice literárního díla *Saturnin* je chronologická, pouze v jedné kapitole se setkáváme s kompozicí rámcovou a to tehdy, když u dědečka v domě nejde proud. Postavy se tak setkávají každý večer v místnosti, aby si vyprávěly různé příběhy ze života, načež se po skončení každého jednotlivého příběhu vrací děj opět do původní roviny.

Gradaci bychom v jistém smyslu mohli spatřovat například v postupném rozvíjení vztahu mezi vypravěčem a slečnou Barborou, nejedná se však o typickou gradaci, protože seznamování těchto postav probíhá poněkud nesměle. Kontrast bychom však zcela jistě našli u jednotlivých postav, konkrétně například mezi vypravěčem a sluhou Saturninem (klidná, důmyslná povaha vypravěčova a naproti tomu lehkovážná, impulsivní postava Saturnina) či mezi tetou Kateřinou a slečnou Barborou (jednotvárný pohled na život tety Kateřiny stojí v protikladu k přizpůsobivé povaze slečny Barbory).

Mackův *Saturnin* se vrací rovněž představuje kompozici chronologickou, avšak zatímco vypravěč v původním Jirotkově díle zároveň prožíval nějaký příběh, například odjel na dovolenou na venkov ke svému dědečkovi, zažíval nesčetněkrát neuvěřitelné příhody

se svým sluhou Saturninem a po celou dobu se postupně sblížíval se slečnou Barborou, v Mackově pokračování o nějakém souvislejším příběhu nelze hovořit. Dílo tvoří jen nahodilé humorné situace, vtípky, anekdoty a gagy. Chybí výrazná zápletky, gradace a rozuzlení, dílo tak může při čtení působit méně zajímavě.

3. 2. 2 Fabule románu Saturnin

V souvislosti s vyprávěním, respektive v souvislosti s románem všeobecně se často můžeme setkat s termíny fabule a syžet. Fabule je „*příhoda, o které se vypravuje, syžet je způsob, jakým jsou informace o fabuli uspořádány*.“ (Hrabák, 1977, s. 249). Fabuli lze chápat i jako „*přirozenou (empirickou) řadu událostí*.“ (Vlašín, 1984, s. 109).

V románu *Saturnin* se uplatňuje poměrně nesložitá dějová linie a relativně jednoduchá zápletky. „Dobrodružství“ příběhu začíná v okamžiku, kdy si vypravěč pořídí sluhu Saturnina, který změní jeho život. Nejprve vypravěče přestěhuje na hausbót na Vltavu – i to je důkaz Saturninovy nevypočitatelné a ztřeštěné povahy. Poté se děj přesouvá k výpravě do dědečkovy domu, kam odjede vypravěč společně i se Saturninem. V dědečkově domě se postupně setkávají všechny postavy příběhu, včetně tety Kateřiny a jejího syna Milouše, kteří se ovšem pozvali sami. Vypravěč má však největší radost z přítomnosti slečny Barbory, do které je tajně zamilován. Následuje popis vypravěčovy dovolené v dědečkově domě v rozmezí asi tří týdnů, kdy nás vypravěč seznamuje se všemi drobnostmi, které se během této doby udály. Dramatičtější okamžik nastává až ve chvíli, kdy v dědečkově domě dojde proud v důsledku silné letní bouřky. Obyvatelé domu jsou pak nuceni využívat nějaký čas pouze „přírodní“ zdroje – slečna Barbora se aktivně chopí přípravy jídla venku na ohni (přitom množství jídla je značně omezené, neboť je nutné využívat pouze uschované zásoby, kterých není zcela nazbyt a které nakonec pod vlivem zoufalé situace tajně spořádá tetka Kateřina se synem Miloušem), večer se vykládají napínavé příběhy všech zúčastněných u zapálené svíčky. Postavy se tak vlivem všech těchto skutečností cítí jako praví trosečníci. O takovém pocitu je přesvědčen i další vymyšlený plán, a sice dobrodružná túra do hor ke srubu doktora Vlacha za účelem načerpání cenných potravinových zásob. Zúčastnění se při celé cestě navíc mají uklidňovat nadějí, že se v této době snad již podaří postavit nový most přes řeku, která dělí dědečkův dům od městečka a která nyní dělí všechny obyvatele od civilizace, poněvadž starý most byl stržen již zmiňovanou bouří. Onen pochod je nakonec protáhnutý do období několika dní, nakonec se však všem podaří dosáhnout kýženého cíle v podobě dobytí srubu doktora Vlacha i za ztíženého průběhu túry vlivem poranění nohy dědečka. Radost z dosáhnutého kazí jen skutečnost, že nový most k městečku byl postaven bezprostředně po

hromadném odchodu všech zúčastněných. Celá výprava se tedy nyní jeví jako zcela zbytečná, nikdo ji však tímto způsobem nehodnotí, neboť při ní zažili spoustu nového dobrodružství a všichni budou mít tudíž i na co vzpomínat. Závěr příběhu je potom věnovaný postavě vypravěče, který doufá ve vztah se slečnou Barborou i po odjezdu z dědečkova domu a celá kniha je ukončena informací: „*Jsem si vědom toho, že každé pořádné vypravování má skončit svatbou, a jsem rád, že nemusím své čtenáře v tomto důležitém bodu zklamat. Za krátký čas poté se v kostele svaté Ludmily na Vinohradech teta Kateřina znovu bohatě provdala.*“ (Jirotka, 2018, s. 199). Je úctyhodné, že autor dokázal i na tak „obyčejném“ příběhu o venkovské dovolené vystavět nadmíru kvalitní román, který baví čtenáře již několik desetiletí.

V Mackově podání se čtenáři taktéž nesetkají s výrazně dramatickými okamžiky. Macek se sice snaží držet Jirotkova spisovatelského stylu a taktéž podoby jeho jazyka, často také využívá celé, zcela nezměněné věty či obraty z původního vydání: „*Ačkoliv nemám rád všechna ta přirovnání a podobenství, kterými doktor Vlach proplétá své temperamentní řeči, ...*“ (Macek, 2017, s. 9). Tyto obraty se sice nadále rozvíjejí v nová témata, ty ale působí méně zajímavě, než tomu bylo v původní verzi. V pokračování se například již nehovoří o počátečním rozdělení lidí na základě teorie doktora Vlacha a mísy koblih, ale o „*rozdělení lidí na základě příkladu s kostelem, ženitbou a způsobem, kterým ženich pronese kýžené ANO.*“ (Macek, 2017, s. 9).

3. 2. 3 Motivy románu Saturnin

Motiv je v teorii literatury „*název nejjednodušší části slovesného uměleckého díla, která má ještě své téma, ale je již nerozložitelná obsahově.*“ (Vlašín, 1984, s. 236). Je to tedy tematická část literárního díla, která je již dále nedělitelná.

V románu *Saturnin* bychom našli hned několik motivů. S některými z nich si však autor pohrává a využívá je spíše ironicky. Zhruba v polovině příběhu se setkáváme s motivem záhady. Čtenáři je předložena situace, kdy ze spíže v dědečkově domě záhadně zmizí jídlo, záhadně zmizí i postava kuchařky a Milouš se přitom záhadně uzamyká ve svém pokoji. Všechny situace se ovšem posléze racionálně vysvětlují. Téměř ve všech případech byl hlavním aktérem záhad Saturnin, který však jednal podle svého nejlepšího mínění ve prospěch svého okolí a chtěl tak tímto svým šibalským skutkem jen dosáhnout určitého dobrodružství, na které budou všichni zúčastnění ještě dlouho vzpomínat. Záhada je zde tedy pojata ironicky a lze v tom spatřovat autorův výsměch detektivkám, které jsou také mnohdy velice „záhadné.“ Ironicky působí i další podobná scéna, ve které hraje opět hlavní roli sluha Saturnin. Jedná se

o situaci, kdy v dědečkově domě dojde elektrický proud. Všechny postavy se domnívají, že se jedná o nevyřešitelný problém a zároveň jsou nuceni vařit jídlo na poli, postupovat opatrně po domě, když se setmí a podobně. Postavy jen tiše vyčkávají, až bude opět obnovena dodávka elektrického proudu, nakonec však prozře samotný vypravěč, který se dopátrá, kdo je původcem celého nadělení: „*Uvažoval jsem, že je-li moje domněnka správná, je všechno jasné, a divil jsem se pouze tomu, že na to nepřišel dědeček. Saturnin z opatrnosti, a snad dokonce mimoděk vypjal elektrický proud v celém domě. Bud' na to zapomněl, nebo nás nechal v té svízelné situaci zúmýslně...*“ (Jirotko, 2018, s. 100). V neposlední řadě je i motiv napadení pojatý zcela zjevně ironicky – a to ve chvíli, kdy se vypravěč snaží v noci v domě zasunout páku hlavního vypínače, přitom však rozsvítí všechny lampy v hale a domem se rozlehne nepřetržité ječení zvonku, proto tedy proud zase rychle vypíná – a v té chvíli se zmatený Milouš vrhá k pušce s odhodláním dopadnout nezvaného hosta, kterého však ve skutečnosti představuje náš vypravěč: „*Venku se znovu zablesklo a já jsem odskočil od okna, abych se nestal obětí Miloušovy pušky. Zdá se, že v té chvíli začal Milouš sestupovat pomalu hlavním schodištěm s nabitou puškou v ruce a prstem na spoušti.*“ (Jirotko, 2018, s. 103).

Dalším motivem je motiv přírody. Lze předpokládat, že se v románu objevují pasáže s popisem krásy přírody i v souvislosti s tím, kdy dílo vzniklo a autorova motivace by byla potom zcela pochopitelná: snaha uniknout před nesnadnou situací té doby. V určitých kapitolách románu je oslavováno slunce, hory, les a stromy, květiny, zvířata a podobně. Rozeznáváme i motiv návratu k přírodě právě ve chvíli, kdy v dědečkově domě nejde elektrický proud a postavy jsou tak nuceny vymyslet alternativní způsoby „přežití.“ Zároveň se však setkáváme s motivy bouře, silného deště a povodně, což by mohlo představovat určitou souvislost s autorovými pocity z právě probíhající války a – jak už bylo řečeno – možná i s faktem, že Jirotko napsal téměř celý román v koupelně: „*Těžké černé mraky byly stále nižší a stále více se stmívalo. Všiml jsem si, že jsme se všichni instinktivně přikrčili.*“ (Jirotko, 2018, s. 58), „*Prožil jsem již často bouři v horách, ale něco takového jsem jakživ neviděl. Oslňující světlo blesků zářilo téměř stále a hrom bil v několikavteřinových přestávkách, celý prostor byl naplněn ohlušujícím rachotem.*“ (Jirotko, 2018, s. 59).

Lze se také samozřejmě setkat s motivy dobrodružství, ať už se jedná o vypravěčovo bydlení na lodi, výpravu do srubu doktora Vlacha nebo noční hlídku vypravěče, jak je již zmíněno výše.

V Mackově podání se jednotlivé motivy uplatňují méně zřetelně. V původním díle byli čtenáři konfrontováni s ironicky, ale i zcela vážně pojatými motivy, u Macka se však tyto motivy téměř nevyskytují. Zatímco Zdeněk Jirotko poukazoval především

na prvoplánové románové příběhy a na využívání přísloví, v pokračování se již s těmito tématy v novém oživeném podání prakticky nesetkáme. Lehkost Zdeňka Jirotky při vytváření parodických a ironických částí knihy autoru Mackovi chybí. Čtenář si zato může povšimnout Mackova častého směřování k motivům exotického jídla, vína či doutníků, jednotlivé postavy často dlouze debatují nad nejruznějšími pokrmy, což se naopak v původním díle prakticky neobjevuje. „*Pokud se doprovodného vína k servírované skřiváncí paštice z produkce Jeho Blahorodí týká, doporučuje po zralém uvážení, neboť paštika je vzhledem k ingrediencím přece jen poněkud ostřejší a hlavně masitější, než by měla být, namísto obvyklého sauvignonu blanc spíše těžší růžové des Riceys z Champagne, byť bývá často nevyzpytatelné.*“ (Macek, 2017, s.138). „*Za pomoci dědečkovy kuchařky a služebné Marie vykouznil lehkou letní sedmichodovou večeři s patřičně vybranými víny, za kterou by se nemusel stydět sám Brillat-Savarin či Auguste Escoffier. Zvláště filety z lipana s vinnou omáčkou byly skvělé, ovšem ostatní chody rozhodně nezůstaly pozadu.*“ (Macek, 2017, s. 179).

3. 2. 4 Charakteristika postav

Román *Saturnin* nedisponuje ve všeobecném porovnání s ostatními romány nijak velkým počtem postav, naopak bylo vytvořeno celkem sedm hlavních postav, okolo kterých se odehrává veškerý děj románu. Tyto postavy lze zároveň poměrně lehce charakterizovat, neboť se v tomto případě neobjevuje jejich hlubší psychologické zpracování. Postavy díla jsou prostředkem akce, kdy svým jednáním nějakým způsobem rozvíjí děj, jsou ale poměrně jednotvárné a ploché a k jejich samotnému rozvoji vůbec nedochází. Postava je určitým „typem,“ který se nerozvíjí, je snadno zapamatovatelný a osobitý a charakteristika je u něj poměrně jednoduchá. Tento typ postavy představuje vlastně typ člověka a jeho typické chování a jednání, potažmo i typický charakter, což představuje jeden z hlavních znaků humoristické literatury. Postavy v románu *Saturnin* působí celkově kladným dojmem, nesympatie by u čtenářů mohla vyvolat jen dvojice postav tety Kateřiny a jejího syna Milouše, i tyto dva charaktery však k románu neodmyslitelně patří a nelze jim upřít značný podíl na celkovém humorném vyznění knihy.

V románech všeobecně nalézáme hlavní a vedlejší postavy, v případě *Saturnina* je však toto členění složitější, respektive sporné. Postavy vedlejší jsou poměrně jasné, úplně zřejmá však není postava hlavní. Za ni lze pokládat jak vypravěče, tak sluhu Saturnina. Podle titulu díla by se nabízela spíše druhá varianta, Saturnin se dokonce jeví i jako aktivnější postava v porovnání s jeho pánem-vypravěčem, je však pravdou, že román nepředstavuje pouhé líčení osudů sluhu Saturnina, avšak celý soubor událostí, ke kterým

dochází spojením jednání všech vytvořených postav a Saturnin tak zůstává jaksí v pozadí svých činů a skutků, které jsou sice pro příběh stěžejní, za to však téměř vždy uskutečněné na základě chování ostatních postav. Jako druhá varianta hlavní postavy se tedy nabízí postava pána-vypravěče. V případě románu *Saturnin* hovoříme o vypravěči personálním, který „představuje vypravěčský typ, jehož „vševědoucnost“ je omezena sémantickým aspektem jedné z postav, tzn., že vyjadřuje to, co může prožívat, vědět a vidět postava, s jejíž perspektivou pohledu se vypravěč ztotožnil.“ (Vlašín, 1984, s. 405). Lze tedy konstatovat, že vypravěč nám v románu zprostředkovává příběh, v němž je sám přítomen a zúčastněn a v ich-formě nám podává svědectví o událostech, které se postupně v románu odehrávají. Sám přitom působí spíše pasivním dojmem. Na celý příběh můžeme nahlížet jako na poměrně subjektivizovaný, jelikož jej čtenářské publikum vstřebává pouze z pohledu vypravěče, jeho vlastním zaujatým, nebo naopak nezaujatým pohledem a zprostředkovává se nám pouze ta část, kterou vypravěč čtenáři chce prozradit. Ostatní postavy se ve čtenářských myslích utvářejí rovněž pod vypravěčovým „vedením.“ Autor však v románu vypravěči nedal jméno, což opět roli vypravěče zase umenšuje. Čtenář se dozvídá pouze fakt, že se jedná o mladého muže okolo třiceti let, který vede poklidný a nerušený život až do doby, než si najme jako svého sluhu Saturnina. Od tohoto okamžiku je potom život vypravěčův v jednom kole, plný zmatku a chaosu, nečekaných událostí a nových starostí. Sluha Saturnin je iniciátorem všech akcí a událostí, vymýšlí stále nové plány tak, aby život svému pánovi zpestřil: například o něm vymýšlí neuvěřitelné hrdinské příběhy, což v důsledku vede k tomu, že se na vypravěče jeho okolí dívá jako na velice skromného hrdinu, který je příliš ostýchavý na to, než aby se chlubil svými významnými činy: „Začal jsem být považován za člověka šíleně odvážného a velmi výstředního. Asi tak jako Harry Piel. Jednou byla v novinách zmínka o naší obývací lodi a v té souvislosti jsem byl označen jako „známý náš sportovec“.“ (Jirotko, 2018, s. 16). Vypravěč se ke všem novinkám staví kupodivu poměrně klidně. Nesnaží se nijak vzepřít či bránit, nechává se jen unášet proudem událostí tak, jak je vymyslel a nastavil Saturnin. V případě vypravěče lze také pozorovat i mírný vývoj postavy, ke kterému u ostatních postav nedochází – z klidného a poměrně konzervativního člověka se vlivem sluhy Saturnina stává mnohem více aktivnější osobnost, která akceptuje nové nápady a sama vytváří všelijaké úmysly (i když už samotný vypravěčův nápad pořídit si sluhu bychom mohli považovat za poněkud výstřední). V souvislosti s úmysly lze hovořit hlavně o slečně Barboře, jejíž přízeň se snaží vypravěč všemožně vydobýt a Saturninovy báchorky a historky v podobě hrdinských činů jeho pána vypravěčovi k tomuto cíli významně pomáhají. Vypravěč se také stává mnohem více sebejistějším ve chvíli, kdy se odhodlá pozvat slečnu Barboru, i když poněkud

neobratně, na schůzku v Praze a ona souhlasí: „*Nevím, kolika uhlazenými způsoby lze požádat dívku o dostaveníčko, ale ten, kterým jsem to udělal já, asi mezi ně nepatří.*“ (Jirotko, 2018, s. 185). Postava vypravěče je také umocněna faktem, že zaujímá ke všem ostatním postavám příběhu nějakým vztah – s dědečkem, tetou Kateřinou a Miloušem tvoří přímou rodinu, přátele pro něj představují doktor Vlach i slečna Barbora a do určité míry i Saturnin – původně se však jednalo o vztah čistě pracovní.

Nyní už přejděme k samotné charakteristice jednotlivých postav. Jak už bylo zmíněno výše, titulní postavu představuje sluha Saturnin, který je energický, aktivní a plný nadšení a nápadů. Jeho fantazie nezná hranic, Saturnin nezná a ani nechce znát nudný život, potřebuje kolem sebe neustálé dobrodružství a akci, vymýšlí si proto různé bláznivosti, aby byl jeho život pestrý a barvitý. Zároveň je však sluhou pečlivým a naprosto oddaným, ochotným splnit všechna přání, o kterých se jeho pán třeba jen zmíní. Vystupuje elegantně a korektně, nikoliv nijak výstředně (i když jeho chování a skutky nakonec výstředně působí). Je také velmi vzdělaný a inteligentní, často může přispět svými postřehy do konverzace o nejrůznějších tématech. Disponuje životními zkušenostmi a nadhledem, důvtipem a osobní pohotovostí, umí si podrobit lidi kolem sebe. V mnohém svému pánovi dokáže pomoci, například i v takových situacích, kdy je pán naprosto bezradný a neví si rady, co se samozvanou návštěvou v podobě tety Kateřiny: „*Saturnin se tázal, jsem-li srozuměn s tím, aby se pokusil změnit stanovisko milostivé paní. Samozřejmě že jsem souhlasil, ale netajil jsem své pochyby, že se mu to podaří.*“ (Jirotko, 2018, s. 40). Jeho nezměrná fantazie je hybatelem celého dění a původcem absurdních situací, kterými se posléze upřímně baví. Saturnin působí jako muž, ve kterém stále dřímá malý chlapec, který si chce hrát a bavit se životem. Je mírumilovný, rozhodně by nechtěl nikomu ublížit, domnívá se však, že určité škádlení někdy není na škodu. Pro vypravěče představuje osudovou roli, jelikož převládá jeho osobnost vlivem osobnosti své a ostatní postavy jej vnímají rozličně – pozitivně i negativně. V Mackově pokračování je pro sluhu Saturnina vymezeno méně prostoru. Zatímco v původní verzi je sluha aktivním iniciátorem veškerých akcí, v Mackově pokračování je Saturnin je jakýmsi pomocníkem, který pomáhá při stolování, občas něco podá nebo odnese, a přitom jen velmi zřídka nějakým způsobem sám do situace zasáhne. „*Saturnin mezitím úslužně vyndal z jeho vozu zavazadlo, úctyhodně polepené štítky mezinárodních hotelů zvukných jmen, a zmizel s ním v domě.*“ (Macek, 2017, s. 56). Jednoznačně pozitivní postoj k Saturninovi zaujímá dědeček. Stejně jako postava vypravěče není v příběhu jmenován, všichni mu říkají „dědečku.“ Představuje milého starého pána, který však stejně jako Saturnin miluje bohatý život, zaujímá ke světu optimistický pohled a žije veselým životem. Právě proto

má k Saturninovi tak blízko a značnou mírou podporuje jeho nápady. I díky Saturninovi se dědeček stává vitálnějším, Saturnin ho například učí umění džiu-džitsu nebo společně loví pstruhy v řece: „*Dědeček řekl, že mu Saturnin vysvětlil zápas džiu-džitsu a že on, dědeček, mne tomu také naučí.*“ (Jirotko, 2018, s. 49). I přes svůj věk se tak dědeček pouští do všech dobrodružství. Se Saturninem například zinscenují dědečkovu šílenství za účelem, aby se zbavili tety Kateřiny, která dědečkovi nechce dopřát klidu. Dědeček se rovněž baví nad neúnavným snažením svých příbuzných, respektive právě tety Kateřiny, která se mu snaží všelijak zavděčit, aby na ni dědeček přepsal svůj majetek. Dědeček je tedy společně se Saturninem postavou, která v příběhu aktivně tvoří humorné scény a situace. Snad pouze postava dědečka zůstává v porovnání děl Jirotky a Macka téměř nezměnná a se stejným množstvím prostoru pro své promluvy. Zdrojem komických situací je potom tradiční trojice v podobě dědečka, Saturnina a v Mackově verzi také nově ženatého strýce Františka, který se rozhodl uzavřít dobrovolný sňatek s tetou Kateřinou. Zároveň se čtenáři může zdát, že zatímco v původním díle měl výsadní postavení vypravěč, v pokračování toto místo zaujímá spíše dědeček, doktor Vlach a nová postava strýce Františka.

Další postavou s pozitivním postojem vůči Saturninovi je postava doktora Vlacha. Ta představuje postavu intelektuálního typu. Doktor Vlach je starý rodinný přítel, který svými promluvami na různá témata často zpestřuje a oživuje poněkud fádňá a nezajímavé situace. Taktéž má vyvinutý osobitý smysl pro humor, čímž je blízký dědečkovi i Saturninovi. Je tvůrcem všemožných různých teorií: například i tvůrcem jeho nejznámější teorie o tom, jak se dělí lidé do skupin podle toho, jak by si počínali, kdyby před sebou měli místu plnou koblih: „*doktor Vlach si totiž rozdělil lidi podle toho, jak se chovají v poloprázdné kavárně, mají-li před sebou mísu koblih.*“ (Jirotko, 2018, s. 7). Sám sebe doktor Vlach považuje za významného racionalistu, jeho postavu lze charakterizovat jako velice temperamentní. V Mackově podání dostává doktor Vlach poněkud více prostoru, který se tak otevírá jeho dlouhým promluvám a teoriím.

Nadmíru osobitým projevem disponuje i teta Kateřina. Je v příběhu velice významnou postavou, hned na začátku se dozvídáme, že je vdovou po zesnulém strýci Františkovi, který byl neúnavným chemikem – amatérem vyznávajícím pouze metodu formou pokusu a omylu, což se mu jednoho dne stalo osudným: „*Teta Kateřina říká, že byl vědeckým pracovníkem. Já jsem toho názoru, že měl malou továrničku na nějak čisticí prostředky, a Saturnin jednou řekl, že podle toho, co slyšel, to byla továrna na katastrofy.*“ (Jirotko, 2018, s. 28). Teta Kateřina je tedy snacha vypravěčova dědečka a zároveň nositelka všemožných negativních a nepříjemných vlastností. Nevadí jí pozvat se na události, na

kterých není okolím ani přinejmenším vítána, sobeckost a povrchnost jsou pro ni naprosto typické vlastnosti. Má velice svérázné názory, které nikdo nemůže změnit, a kromě sebe myslí jen na svého syna Milouše a na to, jak získat dědečkovu dědictví. Právě i kvůli vidině dědečkova majetku se snaží všemožně vetřít do jeho přízně, čímž však dědečka jen více rozčiluje a odrazuje. V její postavě je skrytá kritika sobectví, povrchnosti, ziskuchtivosti, maloměšřáctví a sebestřednosti. Přesto však postava na čtenáře nepůsobí jako ztělesněné zlo, ale spíše jako směšná, do jisté míry hloupá postava. Kateřina rezolutně popírá svůj věk a stále se chová jako mladé děvče, volí nevhodné oblečení a často i nevhodná slova: „*Teta Kateřina je starší paní, ale odmítá to vzít na vědomí. Strojí se, jako by byla bůhvíjak mladá, nosí senzační klobouky a velmi se maluje, ačkoliv to vůbec neumí.*“ (Jirotka, 2018, s. 27). Její nejvýraznější a nejsilnější zbraní jsou přitom právě slova a všelijaká přísloví. Kateřina téměř nepřetržitě mluví, nikoho ke slovu nepustí a přísloví užívá nadmíru, někdy však i bez jakékoliv smyslu, avšak přesvědčena, že díky příslovím působí důstojněji a inteligentněji. Za vysoce urážlivé potom považuje, když se někdo jiný kromě ní rozhodne přísloví použít. Její vyjadřování je plno kýčovitých frází a expresivních výrazů. I v důsledku neustálého proudu přísloví ze strany tety Kateřiny pronáší jednoho dne doktor Vlach filipiku proti příslovím, ve které naznačuje, že lidé užívající přísloví nemusí být ani zdaleka vlastníci důstojnosti a inteligence. Podle doktora tito lidé působí spíš směšně a politováníhodně. Teta Kateřina však ani nářky není schopná pochopit. Opět provedme srovnání i s Mackovým *Saturninem* – pokračovací verze *Saturnina* začíná svatbou tety Kateřiny, která se provdává opět za muže jménem František, který je opět továrníkem, stejně jako František původní. „*Budoucí strýc František byl též továrníkem, a to na rozdíl od toho minulého továrníkem značně úspěšným. Jeho podnikatelskými trumfy byly malé plechové konzervičky plněné podivuhodnými ingrediencemi, ...*“ (Macek, 2017, s. 12). Teta Kateřina tedy zůstává u svého původního záměru, totiž bohatě se provdat a zaopatřit tak nejen sebe, ale i svého syna Milouše. Přitom stále hýří příslovími a poučeními: „*Zatímco ti dva pokračovali ve sporu o nejlepšího tuňáka, teta Kateřina pravila, že všude dobře, doma nejlip, otčina nejlepší hostina a kde kdo vznikne, tu také zvykne. Ona že sice ráda navštíví za účelem rozšíření obzorů cizí kraje, avšak vlast je vlast a domov je domov.*“ (Macek, 2017, s. 182).

Tetin syn Milouš je druhou postavou příběhu, která působí na čtenáře do jisté míry negativně. Především zpočátku příběhu se Milouš jeví jako nesympatický pubertální kluk, avšak ke konci příběhu se již ukazují jeho světlé stránky osobnosti, jeho citlivost a odhodlanost, a čtenář pochopí, že i syn takové postavy, jako je teta Kateřina, může mít koneckonců dobré nitro a oplývat cty: „*Uvědomil jsem si, že mluví o polibku, který jsem*

dal slečně Barboře na dobrou noc, a s ohromením jsem si uvědomil, že představa, kterou jsem si o Miloušovi vytvořil, se značně liší od skutečnosti.“ (Jirotko, 2018, s. 164).

Postava slečny Barbory Terebové tvoří jistý kontrast k postavě tety Kateřiny. Je to mladá příjemná dívka, která je navíc velmi inteligentní a všestranná. Aktivně sportuje (vyzdvihován je v příběhu především její kladný vztah k tenisu, což by mohlo čtenáře vést k domněnku, že postavy příběhu se pohybují ve „vyšší“ společnosti), neustále se usmívá, ví si rady v každé situaci a neztrácí důvtip a nadhled ani v těžších chvílích. Barbora působí dojmem moderní dívky, i proto je trnem v očích tety Kateřiny. Ta má vůči Barboře neustále nějaké výhrady. Slečnu Barboru pojí rovněž milostný vztah s vypravěčem příběhu, i když zpočátku se tak čtenáři nemusí zdát, protože povaha Barbory a vypravěče je poněkud rozdílná. V Podání Miroslava Macka působí postava slečny Barbory povrchně a plošně, Barbora se projevuje jen ve výjimečných situacích a její akčnost a flexibilita je v ústraní, zatímco do popředí Macek staví jen její milostné tokání a flirtování s vypravěčem. *„Náhle mne však chytla za ruku, přitáhla k sobě a se starými nádhernými ohníčky v očích pravila: „Blázínku, vzpomínám přesně na to, co ty a jsem šťastná a zamilovaná.“ A nastavila mi své nádherné rty k polibku.“* (Macek, 2017, s. 106).

Závěrem lze konstatovat, že se v celém příběhu vyskytují postavy plochého typu, tzn., že žádná z postav nevyčnívá na úkor těch ostatních, ale naopak má každá z postav vyhraněné své místo a prostor a přispívá tak k celistvosti příběhu. Pozornost k jednotlivým postavám je tedy rovnocenná, postavy se vzájemně doplňují a něčím obohacují a v konečné fázi působí pro čtenáře sympaticky, a to i v případě tety Kateřiny. Autor totiž ke svým postavám zvolil absolutně kladný vztah, což se promítá i do jejich charakteristik a případné nedostatky postav se nejeví negativně, ale spíše směšně. Vyloženě negativní postavu bychom tedy v *Saturninovi* nenašli, což byl pravděpodobně také i Jirotkův cíl. Zároveň má každá z postav dostatek příležitostí k tomu, aby se projevila, aby ukázala svou povahu a přispěla tak k humornému založení celého románu. Čtenář se s každou postavou blíže seznámí a v průběhu ji poznává – její charakter i celkovou osobnost. Zároveň však není tato charakteristika natolik obšírná, abychom ji mohli považovat za psychologickou charakteristiku, která není pro humoristické romány ani tak důležitá, jako například u románu psychologického nebo dobrodružného.

3. 2. 5 Charakteristika prostředí a prostoru

V románu *Saturnin* zaujímá prostor jednoznačně důležitou roli. Prostor je odlišuje vztah mezi jednotlivými místy děje, naproti tomu prostředí je místo, ve kterém se příběh

odehrává. Prostor může být různého druhu – např. kontrastní, uzavřený, otevřený a podobně. František Všeticka definuje prostor takto: „*Prostor představuje vztah mezi jednotlivými místy děje, vztah většinou znásobený a umocněný.*“ (Všeticka, 2003, s. 204-205). V románu *Saturnin* se setkáváme s prostorem uzavřeným, ale například i kontrastním a migračním. Uzavřený prostor představuje jednoznačně dědečkova vila na venkově, kam se sjedou všechny postavy románu proto, aby zde společně strávili příjemnou letní dovolenou. Kontrastní prostor je zase založen na protikladu městského prostředí (město Praha) a venkova (dědečkova vila). O Praze se dozvídáme v úvodu příběhu, kdy jsou přímo pojmenovány různé pražské lokality či objekty, například Troja, řeka Vltava nebo parník Praha. Toto město však působí usedle a staromládenecky a rovněž ji vypravěčův byt, proto se Saturnin také snaží nalézt a vymyslet nějaké dobrodružství, které by pobyt v tomto městě zpestřilo: „*Pravil, že jsem se měl z toho domu vystěhovat již dávno, a mluvil něco o tom, že mám chatrné zdraví a že byt je vlhký.*“ (Jirotko, 2018, s. 15). A využije k tomu již zmiňovaný hausbót, na který přestěhuje svého pána: „*Skončilo to tak, že mne Saturnin vyhledal jednoho odpoledne v kruhu mých známých a diskrétně mi oznámil, že jsme se přestěhovali. Dodal, že bydlíme na vodě blízko řetězového mostu.*“ (Jirotko, 2018, s. 15). Tento prostor však představuje opět prostor uzavřený, neboť vypravěč v něm prožívá svůj vlastní život, má zde svoji práci, chodí na schůzky se svými přáteli a podobně. Vypravěč velice obdivuje přírodu v místě dědečkovy vily, což by se dalo považovat zase za otevřený prostor, jelikož příroda nabízí možnost výletů, procházek a podobně. Vypravěč přírodu náležitě oslavuje: dopřává si ranní koupel v řece, chodí do lesa na houby nebo využívá kamínky k tomu, aby je házel do okna slečny Barbory: „*Venku jsem si sedl na plochý kámen, vdechoval jsem vonící a svěží jarní vzduch a uvažoval jsem, nemám-li házet kamínky slečně Barboře na okno.*“ (Jirotko, 2018, s. 84).

Klidné prostředí dědečkovy vily a nedotknuté přírody narušuje jen neustále mluvící postava tety Kateřiny, která může být do jisté míry symbolem neklidu a rozrušení, na které chtěl autor poukázat v souvislosti s obdobím, kdy román psal. Rovněž i onen návrat k přírodě může být autorovým prostředkem k vyjádření obav z tehdejší doby. Jak už bylo zmíněno, setkáváme se s oslavami přírody, cesta ke srubu doktora Vlacha v důsledku výpadku proudu vede lesem a dědečkova vila se nachází opět u lesa. Souvislosti s obavami z doby bychom mohli hledat i u hromadného pochodu ke zmiňovanému srubu, kdy jsou postavy nuceny prokázat svou odvahu a statečnost, o tzv. pochodu na život a na smrt: „*Za normálních okolností bychom byli takový výlet třeba také podnikli z pouhé turistické záliby a ani by nám nebylo napadlo, že je v tom něco zvlášť vzrušujícího. Stačila pouhá skutečnost, že jsme k tomu podniku byli donuceni hrozivým nedostatkem potravin, aby se*

v naší představě výlet proměnil v zoufalý pochod. Život, nebo smrt! Kdo klesne, je tracen. Vpřed, stále vpřed, zachraň se, kdo můžeš.“ (Jirotka, 2018, s. 48). Tento pochod však nakonec postavy vnímají jako nezapomenutelné dobrodružství. Migrační prostor je takový, ve kterém sledujeme přecházení z jednoho prostředí do jiného. V románu *Saturnin* se tento prostor uplatňuje například při stěhování vypravěče z jeho bytu na hausbót, při odjíždění z města Prahy na venkov k dědečkovi, ale i v situaci hromadného pochodu. V závěru se vypravěč opět vrací do Prahy, což je opět prvek migrační. Lze se také pozastavit i nad autorovým výběrem prostředí, které je místy poněkud neobvyklé: jedná se zejména o obytnou loď, která není v našich podmínkách zcela běžnou záležitostí. Zdeněk Jirotka uplatňoval výběr neobvyklého prostředí i v dalších svých dílech, například v románu *Muž se psem*, ve kterém se zase setkáváme s pobytem hlavního hrdiny na odlehlém majáku, ve kterém žije poměrně dlouhou dobu.

3. 3 Jazyková analýza románu *Saturnin*

K odlišení či rozpoznání jednotlivých autorů může sloužit – a také slouží – výběr jazykových prostředků, které autoři ve svých dílech uplatňují. Vlašín definuje jazyk uměleckého díla jako „*materiál, který vstupuje zvenčí do uměleckého díla, určuje základní druhové vlastnosti slovesného umění vůbec a jako národní jazyk zapojuje literární dílo do kulturní tradice národa.*“ (Vlašín, 1984, s. 160). Kromě toho je také jazyk prostředkem k vyjádření sémantické a estetické informace každého literárního díla, a je proto důležitou měřítkem pro každý umělecký text.

V průběhu celého příběhu románu *Saturnin* klade Jirotka velký důraz na výběr jazykových prostředků. Setkáváme se se spisovným jazykem, s vytříbenou a pečlivě vyváženou volbou slov a slovních spojení, což má za následek, že vyjadřování autora působí velmi vznešeně. Jazyk představuje pro autora Zdeňka Jirotku nejen prostředek komunikační, ale i prostředek estetický. S cílem upoutat čtenářovu pozornost tak uspořádal jazykové prostředky zcela individuálně a netradičně. Uvedme nyní některé příklady tohoto specifického vyjadřování: „*Voda crčela ze stromů, klouzala po napitém mechu, klopýtala z kamenitých strání a hrčela v úžlabinách.*“ (Jirotka, 2018, s. 52). „*Pravila, že snímek by mohl udělat doktor Zajiček. Byl jsem téhož názoru a ptal jsem se, kdy pan doktor Zajiček přijde. Pravila, že pan doktor Zajiček je přece tady už od rána. Saturnin se tázal, kde je pan doktor Zajiček ukryt. Smála se a říkala, že pan doktor Zajiček není ukryt. Je v inspekčním pokoji.*“ (Jirotka, 2018, s. 55). „*Rozžehlo i oči generálovy pod sivými barvami a zbarvilo staré tváře lehkým ruměncem. Rozproudilo krev v údech, zdřevěnělých dnem stráveným v sedle.*“ (Jirotka,

2018, s. 111). I v pokračování Miroslava Macka shledáváme patrnou snahu o zachování stylu jazyka Zdeňka Jirotky: „*Zatoužila na toto téma zapříst delší rozpravu se svým chotěm, ten však využil chvilky, kdy Milouš otevřel dveře, a s hbitostí hodnou Houdiniho též zmizel ze scény, což byl vzhledem k jeho ztepilé postavě kousek přímo husarský.*“ (Macek, 2017, s. 43).

3. 3. 1 Syntaktické prostředky

Využití syntaktických prostředků a celkově syntaktická stavba díla závisí na výběru autora, v umělecké literatuře pak bývá značně rozmanitá. V próze se můžeme setkat jak s velkým počtem souvětí, tak s velkým počtem vět jednoduchých či jednočlenných.

Zdeněk Jirotka uplatnil v románu *Saturnin* všechny druhy vět, zvláště pak ale delší souvětí. Tato souvětí jsou velice rozvinutá a mnohdy i poměrně složitá: „*Za tmavých podzimních nocí, kdy nebesa dští na zem proudy deště, studený víchř rve listí ze stromů, meluzína skučí kolem věží starých hradů a mísí se s křikem poplašených vran, kdy osamělí jezdci cválají rozbláčenými cestami za svými pochybnými cíli, za takových nocí sedával jsem dlouhé hodiny u kamen a četl jsem Václava Beneše Třebízského.*“ (Jirotka, 2018, s. 13). Avšak i touto volbou vět chtěl autor docílit komického účinku a děje se tak především z reprodukování promluv jednotlivých postav vypravěčem: „*Potom pravila, že jeden známý spisovatel, kterého nebude jmenovat, byl tímto námětem nadšen a vřele jí radil, aby se nerouhala Bohu a využila svého nadání. Teta pravila, že i ona má dojem, že by ještě nebylo pozdě začít psát a že také redaktorka jednoho ženského časopisu ji velmi povzbuzovala.*“ (Jirotka, 2018, s. 123). Je zřejmé, že v románu najdeme souvětí souřadná i podřadná, vedlejší věty, ale rovněž také spoustu vsuvek a větných ekvivalentů. Co se větných druhů týče, využívá autor opět všechny druhy, vyjma věty rozkazovací, v největším zastoupení jsou však patrné věty oznamovací: „*Odložil jsem dědečkův dopis a vypil jsem kávu, která mi zatím vystydla.*“ (Jirotka, 2018, s. 190). Setkáme se ale i s větami tázacími a zvolacími: „*Nejsme si podobní?*“ (Jirotka, 2018, s. 82), „*Zdaž tropíš si z nás žert?*“ (Jirotka, 2018, s. 70), „*Tak co, jedem?*“ (Jirotka, 2018, s. 58). Věty tázací se vyskytují ve formě otázek zjišťovacích i doplňovacích, ale i řečnických, které mají za úkol udržet pozornost čtenáře. Věty zvolací jsou potom velmi časté při promluvách tety Kateřiny: „*To byl ale dotěrný muž!*“ (Jirotka, 2018, s. 27), lze si jich povšimnout ale i v promluvě vypravěče: „*Bože, lidi, na světě je krásně!*“ (Jirotka, 2018, s. 92) a dědečka: „*Ježíši Kriste, Ježíši Kriste!*“ (Jirotka, 2018, s. 47). Věty rozkazovacího typu nejsou v románu zastoupeny pravděpodobně v důsledku přátelských vztahů, které mezi sebou jednotlivé postavy chovají, a není tudíž nutné, aby některá z postav po jiné něco direktivně požadovala. Román je bohatý i na přívlastky, kterými chtěl

autor text nejspíše oživit, a délka vět se tak vlivem těchto přívlastků opět prodlužuje: „*Chemie mu byla panenskou pevninou, roztočeným větrným zámek plným dveří, které se otvíraly tajemnými formulemi.*“ (Jirotka, 2018, s. 29).

K poetizaci uměleckého díla mohou sloužit i syntaktické figury, například asyndeton polysyndeton, parenteze, zeugma nebo elipsa. Zdeněk Jirotka v románu uplatňoval především parentezi, která představuje „*gramaticky samostatné vložení myšlenky, oddělené od ostatního textu obyčejně pomlčkami.*“ (Hrabák, 1977, s. 174). Tyto parenteze text nějak doplňují, vysvětlují. Uveďme konkrétní příklady: „*Když se totiž policie, povolaná telefonicky, dostavila na místo činu, našla lupiče v hlubokém bezvědomí s velkou tržnou ranou na hlavě.*“ (Jirotka, 2018, s. 10). „*Lehce by se dal oklamat a mohl by odkázat majetek někomu, kdo by jej přivedl, jak říká teta Kateřina, vniveč.*“ (Jirotka, 2018, s. 31).

Pozastavme se ještě u několikanásobných větných členů a také přechodníků, kterými je text *Saturnina* rovněž obohacen. Z několikanásobných větných členů uveďme příklad hned z první kapitoly: „*Jste-li prý člověkem bez fantazie, bez touhy po dynamice a bez smyslu pro humor, budete se na ty koblihy dívat tupě a bezmyšlenkovitě třeba až do poledne a pak se zvednete a půjdete k obědu.*“ (Jirotka, 2018, s. 7). Přechodníky zase dodávají textu zdání knižnosti a zastaralosti: „*...omlouval se pokorně Saturnin, a vyškubnuv Miloušovi hořící cigaretu ze rtů, hodil ji do Vltavy.*“ (Jirotka, 2018, s. 34), „*Nestalo se nic takového a ručička mých náramkových hodinek ukazovala, že uplynulo již šest minut od chvíle, kdy Saturnin vstoupil do kabiny, třímaje v každé ruce jednu škrabošku.*“ (Jirotka, 2018, s. 41).

Závěrem lze konstatovat, že ze syntaktické stránky je román *Saturnin* velice pestře vystavěný, autor využíval poměrně dlouhá souvětí, jako oblíbený prostředek k ozvláštnění jazyka mu sloužilo i využívání vsuvek a několikanásobných větných členů a rovněž také přechodníků, které dodávaly textu zdání knižnosti. I Mackův *Saturnin se vrací* navazuje na původní dílo v souvislosti s vytříbeným jazykem, autor používá delší souvětí, neobvyklá slovní spojení, přechodníky, slovesa jsou často obměňována a přetvářena tak, aby jazyk působil bohatě a pestře: „*I vyrobil vzkaz, napsaný náhodnými klikyháky připomínajícími záznam zešílevšího elektrokardiografu, a při příchodu Františkova bratra mu jej vsunul do ruky s poznámkou, že jej pan profesor prosí o drobnou laskavost.*“ (Macek, 2017, s. 16), příklad přechodníku. „*Pravil dále, že za této situace nebylo lze udržet jeho stroj bezpečně ve vzduchu, a tak si vybral k přistání první rovné místo, které uviděl.*“ (Macek, 2017, s. 71), ukázka původního netradičního slovního spojení Zdeňka Jirotky „bylo lze.“ „*Slečna Barbora na to pravila, že je s podivem, jak jsou manželé schopni léta a léta s takovými ženami vydržet, pak však s úsměvem, který mi vždy rozbuší srdce, dodala, že mnozí zřejmě neodejdou z domu*

jen proto, že si neumějí zabalit.“ (Macek, 2017, s. 139), zde namísto strohé slovesa říci využita slovesa pravit, dodat.

3. 3. 2 Morfologické prostředky

Nejprve se pozastavme u spisovného jazyka, kterým je u románu *Saturnin* zcela převažující. Spisovný jazyk je pokládán za neutrální a nepříznačový. *„Za neutrální (nepříznačový) se pokládá lexém spisovný, frekventovaný, stylově a dobově nezabarvený a neexpresivní. Takové lexémy mají v textech univerzální využití. Ostatní lexémy jsou příznačové, a to na základě příslušnosti k jednotlivým útvarům či poloutvarům národního jazyka, expresivity, spojení s některou stylovou oblastí apod.“* (Čechová, 2008, s. 170). Spisovné češtiny užívá v románu nejen vypravěč, ale rovněž i ostatní postavy. Výrazy jsou mnohdy až knižní a častý je také netradiční pořádek slov ve větě. *„Bývaly doby, řekl, kdy člověk, který šel boty, říkal si švec.“* (Jirotka, 2018, s. 23). *„Stane-li se vám, že vás zaječení zvonku probudí ve tmě v prostředí docela neznámém, tu chaos ve vaší mysli dostoupí povážlivé výše.“* (Jirotka, 2018, s. 79). *„Saturnin pravil, že slovo dobrodruh nabylo během času významu poněkud hanlivého a že se domnívá, že ho nelze použít k označení jeho pána, totiž mne.“* (Jirotka, 2018, s. 138). Neutrální slovní zásoba se však v textech často překračuje, a zvláště pak v textech uměleckých, a i Zdeněk Jirotka volil ve svém románu vysoce pestrý a bohatý slovník. V románu rozeznáváme například časté opakování opisných pasiv nebo jmenných tvarů přídavných jmen. Z opisných pasivních tvarů uveďme konkrétní příklady: *„byla nucena, byly přerušeny, byl naložen, byl zraněn, byl zmaten,“* z jmenných tvarů přídavných jmen například: *„nemocen, rozzloben, šťasten, spokojen, nadšen, pochybováno, řečeno, souzeno, popsáno.“* Jmenné tvary adjektiv opět dodávají textu zdání knižnosti. Spisovný jazyk je obsažen téměř v celém textu. Zdeněk Jirotka využil v jednom případě i rytimizaci, která dodává textu zdání estetické kvality. Rytmizace však bývá příznačná hlavně pro poezii, pro prózu jen zcela výjimečně. Jak uvádí i Marie Čechová: *„Zdrojem estetické kvality textu může být také kumulace slov jisté délky.“* (Čechová, 2008, s. 316). V románu *Saturnin* se s rytimizací setkáváme na straně 65: *„Saturnin si dovolil poznamenat, že to snad není možné. Teta pravila, že je tomu bohužel tak. Saturnin míní, že se jistě všechno vysvětlí. Teta řekla, že měla zlý té noci sen. Saturnin se tázal, zda šla dceruška k vodě ven. Teta se naň nechápavě podívala a ptala se, jaká dceruška. Místo odpovědi se Saturnin tázal, jestli tedy pana Milouše k jezeru cos nutí, nic doma, nic mu po chuti.“* (Jirotka, 2018, s. 65).

Ke zdání knižnosti a vznešenosti jazyka románu přispívají také neobvyklá seskupení hlásek a slov. Marie Čechová

uvádí „*Prostředkem poetizace se stává také volba výrazů obsahujících méně obvyklé seskupení hlásek nebo slov, v nichž se opakují hlásky stejné či zvukově podobné. Neobvyklá hlásková seskupení najdeme na periferii slovní zásoby, u onomatopoií a slov od nich odvozených.*“ (Čechová, 2008, s. 316). K neobvyklému seskupení hlásek v románu *Saturnin* dochází například u těchto slov: „*žvatlat, chrlít, crčet, cupitat.*“ Místy se ve svém textu Zdeněk Jirotka pravděpodobně snažil dosáhnout vyšší zvukomalebnosti a využil k tomu libozvučnosti slov, respektive libozvučnosti hlásek a souhlásek. Příkladem mohou být tato seskupení: „*šibalsky mžoural očkama, zvukem podobným švihnutí koštěte, se svým osmnáctiletým světákem*“ a podobně. Uvedené výrazy nejsou pro libozvučnost úplně typické, lépe bychom tento jev mohli pozorovat v Jirotkově díle *Muž se psem*, ve kterém se objevují například tyto výrazy: „*čas se neslyšně sunul tmou, solidně obsloužíme*“ a další.

V Mackově románu *Saturnin se vrací* je patrný opět spisovný jazyk, který naprosto převládá – jak již bylo uvedeno, Macek se snažil zachovat původní Jirotkův styl. Objevuje se také neobvyklé spojení hlásek či slov: „*dítka jsou napomínána k důstojnému klidu*“ (Macek, 2017, s. 9), „*pes s výrazem starého čínského filozofa*“ (Macek, 2017, s. 47), „*byli zastaveni poněkud teatrálně zanedbaným individuem*“ (Macek, 2017, s. 50-51), „*odmrští její návrh*“ (Macek, 2017, s. 91).

3. 3. 3 Lexikální prostředky

Nyní se zaměřím na analýzu lexikálních prostředků, které Zdeněk Jirotka v románu *Saturnin* uplatnil.

V románu lze najít některé výrazy, které bychom mohli považovat za výrazy slangové. Slangové výrazy se objevují hlavně v souvislosti s tenisem, který je spojen s postavou slečny Barbory. „*Hrál jsem s ní tři sety a všechny jsem prohrál.*“ (Jirotka, 2018, s. 20). „*Ona si to však kupodivu nemyslíla a po hře mi řekla, že ještě neviděla, aby někdo forhend tloukl tak nemožně jako já.*“ (Jirotka, 2018, s. 20).

Dalšími specifickými jazykovými prostředky, které lze v románu najít, jsou slova cizího původu. Najdeme zde opět slova spojená s prostředím tenisu: „*forhend, servis, drive, Davis cup.*“ Dále se pak objevují některá jména z cizích jazyků, například „*Marcus Aurelius, Pythagoras, Archimedes, Caesar, slečna Poisonová, Jim Stone, Rinaldo Rinaldini.*“ V Mackově verzi se také čtenář setká se slovy cizího původu, například v následujícím

souvětí, které je zároveň důkazem toho, že i Miroslav Macek při psaní volil delší, složitější souvětí: „*Nicméně si od té doby poměrně přesně pamatuje, kde je sklepní místnost s vínem, ba dokonce má zřetelné povědomí o tom, ve kterém regálu spočívalo a naštěstí též přetrvalo skvostné Pouilly-Fumé z Domaine Masson-Blondelet vynikajícího ročníku. Jde o víno z vinice severně od města Pouilly-sur-Loires, v jejíž půdě je vysoký obsah pazourku, takže v patřičně vyzrálém ročníku je vedle typické angreštové chuti a vůně vždy přítomna i jeho jemná vůně a chuť, připomínající střelný prach.*“ (Macek, 2017, s. 137).

Jak již bylo dříve uvedeno, v románu se vyskytuje také poměrně často reprodukce promluv jednotlivých postav, a autor tak musel řešit problém, čím nahradit běžně užívané sloveso „říct“, aby text nepůsobil příliš jednotvárně a jednoduše. V textu románu proto nalezneme slovesa jako „*pravit, podotknout, zmínit se, prohlásit, odpovědět, vykládat, tázat se, žádat, domnívat se*“ a další. Všechny tyto obměny sloves naznačují, že autor oplýval bohatou slovní zásobou a dovedl text netradičními slovesy a jejich synonymy náležitě oživit.

Zaměříme se také na expresivní slova. „*Expresivně zabarvená slova vyjadřují volní nebo citový vztah mluvčího ke skutečnosti...*“ (Vlašín, 1984, s. 107). „*Expresivní zabarvení může být kladné nebo záporné. Slova s kladným e. z. jsou lichotná, mazlivá (např. domeček) ...*“ (Vlašín, 1984, s. 107). „*Záporné expresivní zabarvení mají slova hanlivá (pejorativa).*“ (Vlašín, 1984, s. 107). V románu *Saturnin* se nacházejí především kladně zabarvená expresivní slova jako: „*balíček, vozejšek, človíček, chlapeček, květinka, dušička, děťátko, popelníček, sluníčko, dřívka.*“ Můžeme se ale setkat i se záporně zabarvenými slovy: „*blbost, pitomost, klacek* (označení klacek je namířeno na postavu Milouše), *svinstvo, civět, sakra, k čertu, dědek.*“ V románu nalezneme i citoslovce, která se rovněž podle Vlašína a jeho *Slovníku literární teorie* řadí k expresivním slovům, například: „*hej, fuj, jejejeje.*“ Ani Miroslav Macek nezapomněl na expresivní vyjádření, čtenář se tak může setkat s výrazy typu „*fešák, motýlek, kratička, pejsek, hotýlek*“ a další.

Dalším prostředkem, který je však typičtější pro poezii, je básnický přívlastek, respektive epiteton. Epiteton působí na čtenáře estetickým dojmem a dělá text celkově zajímavějším. Z románu jsou patrné například tyto přívlastky: „*ušlechtilá snaha, rumělková tvář, sférický prach, dohasínající den.*“

Dalšími prostředky jsou frazémy. Frazémy tvoří ustálená slovní spojení, která mají určitý konkrétní význam. „*Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek) a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci (popřípadě na několik málo dalších).*“ (Karlík, 1996, s. 71). Mezi

frazémy tedy lze zařadit ustálená přirovnání, pořekadla, pranostiky a přísloví. Frazémy text samozřejmě oživují. Jako příklady z románu *Saturnin* bychom mohli uvést například: „*na vlastní kůži, zdravý rozum, pokusný králík, věrná až za hrob, na plný plyn, dát pár facek, krok za krokem, ve zlomku vteřiny*.“ V rámci frazémů se nyní zaměříme na přirovnání a přísloví. Přirovnání je nejčastěji spojeno se spojkami „*jak, jako*“ a v románu *Saturnin* lze najít následující přirovnání: „*je jako malé dítě, servíruju jako babička, zdrav jako ryba, tvrdý jako křemen, chodila po domě jako bílá paní*“ a další. Přísloví potom Vlašín popisuje jako „*stručně a jadrně stylizovaný soud obsahující zásady nebo zevšeobecněné zkušenosti kolektivu*.“ (Vlašín, 1984, s. 301). Přísloví se řadí k formám spadajícím do lidové moudrosti a v románu *Saturnin* je jich užíváno nadprůměrně. Autor se tak všeobecně vysmívá zveličování významu přísloví, přísloví mu slouží také ke komickému vyznění některých situací a v neposlední řadě i k oživení textu a pobavení čtenáře. Jako příklady uveďme: „*bez pečlivé hospodyňky není pravého domova*“ (Jirotko, 2018, s. 35), „*všude dobře, doma nejlépe*“ (Jirotko, 2018, s. 35), „*tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne*“ (Jirotko, 2018, s. 61), „*kdo pozdě chodí, sám sobě škodí*“ (Jirotko, 2018, s. 62), „*doslova vzato, je vám vrabec v hrsti stejně málo platný jako holub na střeše*“ (Jirotko, 2018, s. 96), „*každá liška chválí svůj ocas*“ (Jirotko, 2018, s. 96), „*je pozdě bycha honiti*“ (Jirotko, 2018, s. 96).

V románu jsou časté i narážky na různé skutečnosti. „*Aluze, též narážka – nepřímý odkaz k politickému, historickému, literárnímu aj. kontextu, začleněný do stavby literárního díla*.“ (Vlašín, 1984, s. 18). Zdeněk Jirotko užívá v románu poměrně dosti narážek, i když to na první pohled nemusí být čtenáři zcela zřejmé. Uveďme například narážky na literární díla, v prvním případě konkrétně na dílo Julesa Verna – *Tajuplný ostrov*, v případě druhém na dílo *Tři muži ve člunu* (Jerome Klapka Jerome) a *Městečko na dlani* (Jan Drda): „*Budete nucen konstatovat, že ostrov nebyl tajuplný, a když, tedy jen pět neděl, a to ještě ne v baloně*.“ „*Odhalíme, proč se ve Třech mužích ve člunu o psu nemluvílo, a dokážeme, že na žádné dlani nemůže být městečko, ani když to maminka řekla*.“ (Jirotko, 2018, s. 198).

Od narážek se přesuneme k metaforám. Metafora se „*zakládá na implicitní podobnosti dvou jevů*“ (Hrabák, 1977, s. 138). Zdeněk Jirotko používá v románu například následující metafory: „*takové jakési bílé vrány*“ (Jirotko, 2018, s. 8), „*vzhledem závodila se svěžestí jitra*“ (Jirotko, 2018, s. 146), „*obláčky měly lem z roztaveného zlata*“ (Jirotko, 2018, s. 153), „*povodeň zlatých pomerančů*“ (Jirotko, 2018, s. 153). Metaforami chtěl pravděpodobně docílit rozvinutí čtenářovy fantazie a zároveň čtenáře uvést i do vlastní aktivity. V románu najdeme kromě jiných tyto příklady: „*osud mě popadl za límec, jen jednou šla kolem ní láska, zaječení zvonku, věta pohřbila mé*

naděje, hodiny poskočily, víno přinášelo na rty písně, všude číhala smrt.“ V Mackově verzi je to například výrok: *„omáčníky se cestou nějak nepohodly“* (Macek, 2017, s. 53).

Naopak metonymie využívá *„k označení předmětu jména jiného předmětu, který je s ním ve vztahu úzké a typické věcné souvislosti. Úzkou věcnou souvislostí je zde obvykle vztah příčiny a účinku, formy a látky, části a celku, věci a jejího místa nebo přívlastku a jeho nositele.“* (Vlašín, 1984, s. 227-228). Typickým příkladem z románu *Saturnin* by byl výrok: *„jeho ujec pil svých třicet plnů denně a dosáhl skoro šedesáti let“* (Jirotka, 2018, s. 37).

Posledními lexikálními prostředky, které zanalyzujeme, jsou historismy a archaismy. Historismy jsou *„slova vyřazená z aktivního používání zánikem příslušných reálií (např. sudlice, řemdih – názvy husitských zbraní),“* archaismy potom představují *„zastaralá slova, slovní spojení, popř. významy slov, morfologické a syntaktické prvky, které jsou záměrně využívány se specifickou stylovou platností.“* (Vlašín, 1984 s. 28). V románu se setkáváme například se slovesem *fixírovat*, dále s obraty jako *v ústrety*, *triendr*, *viržinky*, *řemdih*, *fiakr* a podobně. V Mackově podání si všimneme tohoto výroku: *„strhl ze zdi starou hákovnici a jal se pronásledovat prchajícího lovce trofejí chodbami a ztichlými komnatami zámku až na cimbuří“* (Macek, 2017, s. 85), kdy hákovnice představuje historismus a cimbuří potom archaismus. Zastaralé nebo zastarávající jazykové prvky volil však Zdeněk Jirotka ve svém původním díle zcela záměrně. Setkáme se tak například s archaickým spojením *„bylo lze“*, o kterém již byla řeč: *„teta odsekla, že takovým způsobem by bylo lze zesměšnit každé literární dílo, a ptala se ironicky doktora Vlacha, co by dělal, kdyby byl zemřel dřív, než udělal doktorát.“* (Jirotka, 2018, s. 124) nebo se psaním *-t'* na konci různých slov: *„Pavel nebyl tak elegantní jako muži, kteří kupovali koše květin operetním zpěvačkám, bylť dělníkem v dolech“* (Jirotka, 2018, s. 118), *„Nemilovalat' svého muže, a jen myšlenka na to, že snad jí osud dá dítě, jehož čisté oči by léčily bolest její duše, dala jí sílu, aby snášela svůj těžký úděl.“* (Jirotka, 2018, s. 120).

Je tedy zřejmé, že Zdeněk Jirotka využíval v románu *Saturnin* celou šíři národního jazyka, převážně však jazyk spisovný. V textu nalézáme bohatou slovní zásobu, která je doplněna příslovími, expresivními slovy, narážkami, metaforami, personifikacemi i jinými dalšími prostředky. Nechybí ani příklady historismů a archaismů. To vše se dá najít i v pokračování *Saturninova* příběhu od Miroslava Macka, avšak v porovnání s Jirotkovým *Saturninem* v menší míře.

Závěr

Cílem mé práce byla analýza a interpretace románu *Saturnin*, zároveň i krátké porovnání původního díla s pokračováním, které napsal spisovatel Miroslav Macek (*Saturnin se vrací*, 2017). Výsledky, ke kterým jsem došla, shrnu v následujících řádcích.

Zdeněk Jirotka se nechal při psaní svého románu inspirovat anglosaským humorem, konkrétně spisovatelem P. G. Wodehousem a román, který vytvořil, byl jistým „pohlazením“ v souvislosti s dobou, ve které vznikl. Dvojice klidného pána a jeho energického sluhy působila na čtenáře atraktivně, časté neočekávané a výstřední skutky sluhy Saturnina se staví do kontrastu s klidnou a nadnesenou povahou vypravěče.

Tento humoristický román předčil ostatní romány hlavně neobvyklým způsobem vyjadřování, jazykovými hříčkami a pestrou slovní zásobou, to vše přitom podtrhoval suchý anglický humor a román si tak zajistil obrovskou přízeň nejen u

tehdejších čtenářů a literárních kritiků, ale zájem o něj trvá až dodnes. Bláznivé a groteskní situace nejsou jediným zdrojem pobavení, autor také zesměšňuje maloměšťáctví, některé druhy literatury, především však nadměrné užívání lidových sousloví – tedy přísloví a přirovnání. S tím souvisí také autorův výběr jazykových prostředků, kdy využíval především básnické přívlastky a různé druhy frazémů.

Postavy románu nejsou hlouběji psychologicky propracované, naopak mohou působit plošně. Autor však takové postavy vytvořil záměrně: každá z postav představuje určitou skupinu lidí, má tedy obecnou platnost a zároveň poukazuje na určité povahové rysy lidí. Dění celé knihy čtenáři poskytuje vypravěč, jehož jméno je neznámé, víme však, že je to nadmíru klidný člověk, který má rád svoje pohodlí – tedy až do chvíle, než potká člověka jménem Saturnin. Všechno, co se děje, tedy vnímáme subjektivním pohledem vypravěče, pocity ostatních postav chybí. Přesto však pozorný čtenář dokáže odhadnout, co se v myslích dalších postav odehrává, jaké jsou jejich úmysly a proč zrovna jednají tak, jak jednají.

Kromě vyprávění zprostředkovaného vypravěčem se v románu objevují i úvahy, vložené dopisy, historky, novinové články a reklamy, což dokazuje autorovu dřívější žurnalistickou zkušenost. Autor využívá i postup popisný, například v popisech míst, krajiny nebo osob.

Miroslav Macek vytvořil pokračování románu s názvem *Saturnin se vrací*. Pokusil se v něm zachovat jazykový styl Zdeňka Jirotky tak, aby čtenář během čtení téměř nepoznal, že se nejedná o výsledek Jirotkova psaní, nýbrž o výsledek psaní zcela jiného spisovatele, a navíc ve zcela jiné době. Macek tedy zůstal u ryze spisovného jazyka, který je jen výjimečně protknutý obecnou češtinou, čtenář je schopný vyhledat básnické přívlastky, frazémy, historismy či archaismy na pozadí dlouhých souvětí, ve kterých si „liboval“ také Zdeněk Jirotka. Po jazykové stránce je tedy Mackovo pokračování téměř srovnatelné s dílem původním. Dílo však nepůsobí tak lehce a přirozeně, jak tomu bylo u Zdeňka Jirotky, jednotlivé situace a promluvy postav často kopírují dílo původní a některé části textu jsou přímo identické s částmi textu původního.

Macek však vytvořil novou postavu strýce Františka, která svým chováním a svými promluvami významně přispívá do celého příběhu, dokonce se tato postava staví do popředí na úkor sluhy Saturnina, který má v původní Jirotkově verzi zcela zásadní roli. Postavy vypravěče, dědečka, doktora Vlacha, slečny Barbory, tety Kateřiny a jejího syna Milouše potom zůstaly nezměněny a jejich charakterové vlastnosti rovněž.

Miroslavu Mackovi tedy nelze upřít vytrvalost, schopnost a zručnost v napodobení osobitého stylu tak významného českého autora, jakým byl Zdeněk

Jirotka, rovněž i jeho odvaha pustit se do takového úkolu je chvályhodná. Popularita tohoto díla je však zcela nesrovnatelná s popularitou díla původního.

Zůstává už tedy na čtenářích a jejich chutích, jak se k Mackově Saturninovi postaví, je však jasné, že obě díla mají co říct, obě díla přispívají k zamyšlení. Zároveň i pobaví, což bylo jistě hlavním cílem autorů – vytvořit humorný příběh, který čtenáře odvede od chmurných myšlenek do jiného, veselejšího světa. Každý čtenář si jednoduše v obou verzích najde to, co ho baví a co na díle celkově ocení.

Použitá literatura

Primární literatura

JIROTKA, Z. (2018). *Saturnin*. Praha: Šulc – Švarc, s. r. o.

MACEK, M. (2017). *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ.

Sekundární literatura

BORECKÝ, V. (2000). *Teorie komiky*. Praha: Hynek.

BROUK, B. (1941). *Jazyková komika*. Praha: Václav Petr.

- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E. (2008). *Současná stylistika*. Praha: NLN.
- FORST, V. (1993). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia.
- HRABÁK, J. *Poetika*. (1977). Praha: Československý spisovatel.
- CHALOUPKA, O. (2001). *Průruční slovník české literatury. Od počátků do r. 1945*. Praha: Adonai s. r. o.
- JANOUSEK, P. a kol. (2007). *Dějiny české literatury 1945-1989. I. díl: 1945-1948*. Praha: Academia.
- JIROTKA, Z. (1999). *Muž se psem*. Praha: Akcent.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (1996). *Průruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, s. r. o.
- MOCNÁ, D. - PETERKA, J. a kol. (2004). *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Litomyšl: Paseka.
- PYTLÍK, R. (1982). *Malá encyklopedie českého humoru*. Praha: Československý spisovatel.
- PYTLÍK, R. (1997). *Moji rozesmátí rodáci: antologie českého humoru*. Praha: Knižní klub.
- SEDLÁK, J. (2007). *Humorem k pohodě*. Praha: Šimon Ryšavý.
- STANZEL, F. K. (1988). *Teorie vyprávění*. Praha: Odeon.
- VLAŠÍN, Š. (1984). *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel.
- VŠETIČKA, F. (2003). *Kroky Kalliopé*. Olomouc: Votobia.
- WODEHOUSE, P. G. (1977). *Vlna zločinnosti na zámku Blandings*. Praha: Odeon.

Internetové zdroje

Jazyk a styl a jazyková komika v románu Saturnin Zdeňka Jirotky. [online]. Bakalářská práce. [cit. 2019-2-6]. Dostupné z:
https://is.muni.cz/th/xuriq/Jazyk_a_styl_a_jazykova_komika_v_romanu_Saturnin_Zdenka_Jirotky.pdf

Jirotka Zdeněk. [online]. Sdružení pro rozhlasovou tvorbu. [cit. 2019-06-06]. Dostupné z:
https://www.rozhlas.cz/srt/99osobnosti/_zprava/jirotka-zdenek--530618

Kniha mého srdce. [online]. Česká televize. [cit. 2018-10-15]. Dostupné z:
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>

Macek, Miroslav: Saturnin se vrací. [online]. iLiteratura.cz. [cit. 2019-06-06]. Dostupné z:
<http://www.iliteratura.cz/Clanek/39187/macek-miroslav-saturnin-se-vraci>

Slovník české literatury po roce 1945. [online]. [cit. 2019-2-6]. Dostupné z:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1247&hl=Jirotka+>

Zdeněk Jirotka. [online]. Literární doupe. [cit. 2019-06-06]. Dostupné z:
<http://ld.johannesville.net/jirotka/zivotopis?bio=1&fig=1>

Zdeněk Jirotka. [online]. Internetový magazín Zvědavec. [cit. 2019-2-6]. Dostupné z:
<http://www.zvedavec.org/kultura2012/04/4896-zdenek-jirotka.htm>

